

IV. fejezet

A SAJKÁS-VIDÉK

CSUROG

(Čurug)

Papért papot

Budapesten, az Új Magyar Központi Levéltárban, a béketárgyalás okmányai között őriznek egy feljegyzést, amelynek ez a címe: A jugoszláv partizánok által kivégzett, illetve bezárt bácskai rom. kath. papok. Íme a dokumentum teljes szövege:

„1. Virág István horgosi apát-plébánost, 84 éves öreg embert elhurcolták és minden jel szerint megölték.

2. Werner Mihály martonosi apát-plébánost elhurcolták, eddig úgy tudták, hogy meggyilkolták, utóbb az a hír érkezett, hogy a szerbiai Borban van, talán bányamunkán.

3. Szabó Dénest, a magyarkanizsai tóthfalusi plébánost elhurcolták és megölték.

4. Varga Lajos moholi plébánost elhurcolták és megölték.

5. Dupp Bálint csurogi plébánost sokáig fogva tartották, dolgoztatták és utóbb nyilvánosan kivégezték.

6. Petrányi Ferenc óbecsei belvárosi apát-plébánost megkínózták és megölték.

7. Plank Ferenc ósziváci plébánost elfogták és megölték.

8. Köves István mozsori lelkészt, aki Jánoshalmára jött fel, ahonnan a partizánok elhurcolták, és állítólag kegyetlen módon kivégezték.

9. Berger Antal tavankúti plébánost elfogták, többé nem került elő, és mint utóbb kijelentették, már nem él.

10. Takács Ferenc pápai kamarás, péterrévei plébánost nyilvánosan kivégezték.

11. Weinert Imre palánkai prépost-plébános az internáló táborban halt meg Újvidéken.

12. P. Köröstyös Krizosztom újvidéki ferencrendi házfőnököket és

13. egy másik ferencrendi atyát Újvidéken szintén meggyilkolták.

Milyen szerepük volt a kiemelkedő magyar nemzetiségű politikusoknak a vérengzésben? Solti Pál, az akkori idők legrangosabb magyar kommunista vezetője beszédet mond a felszabadulás utáni első hetekben (Bartha Géza gyűjteményéből)

14. Unterreiner Károly palánkai hitoktatónak nyoma veszett.

15. Elhurcolták, bezárták a következő lelkészeket:

Kopping Gáspár temerini plébánost;

Haug Antal csonoplyai plébánost;

Scherer Lőrinc cservenkai plébánost;

Halter János apatini, Wasmer József palánkai, Buschbacher József dunabökenyi, Grieser János palánkai, Eichinger János szépligeti, Moschina András újvidéki káplánokat.

Svraka Ferenc újvidéki apát-plébánost a megszállás kezdete óta házi őrizetben tartják.”

A fenti okmány 1945. július 31-i keltezésű.

A listán szereplőkről szükséges elmondani néhány dolgot.

Werner martonosi plébánosról egyesek úgy tudják, hogy többedmagával a Tiszához közel van eltemetve.

Szabó Dénes tetemét - mint korábban már szó volt róla - azonosították, amikor Kanizsán kihantolták az ott kivégeztetteket. Az exhumálás egyik résztvevője közölte, hogy farhúsán kétségtelenül fel lehetett ismerni, hogy össze volt vagdosva. A helybeliek úgy tudták eddig is, hogy bőrét helyenként lenyúzták és besózták. Az exhumáláskor végzett megállapítás ezt valószínűsíti.

Dupp Bálintról tudni kell, hogy a bevonuló magyar hatóság is letartóztatta. A magyar hadsereg magatartásáról már húsvét vasárnapján azt

prédikálta a templomban, hogy nem ilyen hadsereget vártunk. Egy, a csurogi templomban a misén részt vevő forrófejű magyar katonatiszt ott a helyszínen, a templomban le akarta lőni. Végül megúsza hathónapi börtönnel. Büntetésének letöltése idején összetalálkozott egy zsidó ismerőssel, aki azt kérdezte tőle meglepetten, hogy hát a plébános úr is fogoly. Mire ő szellemesen azt válaszolta, hogy nem is fácán. Sokkal rosszabbul járt a csurogi szerb pap, azt ugyanis kivégezték a magyarok. Sokan feltételezik, hogy Dupp Bálintnak azon elv alapján kellett meghalnia, hogy papot papért.

(Hogy a csurogi szerb pap kivégzéséről mit őrzött meg az ottani magyarok emlékezete, arról később majd szó lesz.) Híre járt annak is, hogy a papok közül is megszökött egy, mégpedig Kamarás Mihály ferences szerzetes. Mihály atya ma Szegeden él, a vele készült beszélgetést az újvidéki fejezetben közöljük.

Bűnös a falu egész magyar lakossága

A csurogi eseményekről a legkönnyebb adatközlőt találni, mert belőlük van a legtöbb. Az egész falu egykori magyar lakossága tanú lehet, mert mindannyian megszenvedték a felszabadulást, s azóta is viselik következményeit. Akik élve átvészelték azokat a napokat, amelyek majd egy esztendeig tartottak, azoknak mindene odaveszett, soha semmilyen kártalanítást nem kaptak senkitől, de soha eszükbe sem jutott, hogy járna, holott ma már nyugdíjat fizet a mai német állam az egykor annyira gyűlölt német hadsereg egykori tagjainak csakúgy, mint ahogyan az Adriai-tenger partja mentén élő azon jugoszlávok is nyugdíjat kapnak a mai olasz államtól, akik a háború alatt az olasz hadseregben teljesítettek szolgálatot. Csurog, Zsabya és Mozsor lakossága azonban legfeljebb, ha anyakönyvi kivonatért tér vissza időnként, egyre ritkábban, egykori falujába, a hajlékának azonban általában tájára sem néz. Minek? Szívet szomorítani? S megkérdezni a benne lakót, hogyan jutott a házhoz? Lehet, hogy a mai lakó már adásvétel útján.

A NIN című belgrádi hetilap 1987 nyarán folytatásos tárcában számolt be a nemzetiségek, elsősorban a németek háború utáni sorsáról, adatait jórészt néhai dr. Mirnics József erről szóló könyvéből veszi. A tárcaszerű írásban egyetlen bekezdésben szó van a vajdasági, pontosabban a bácskai magyarokról is:

„Ám mindez eléggé általánosan ismert, sokszor leírt tény. Azoknak a szörnyű eseményeknek a képe, amelyeknek a cselekvő részesei tegnapi

békés és szorgalmas Volksdeutsch szomszédai voltak, a vajdaságiaknak a mai napig is elevenen él az emlékezetében. Tisztességes azonban megmondani, hogy sokkal jobban tartottak azoktól a magyaroktól, akik lelkesen Horthy fasisztáinak szolgálatába álltak. Mert a Volksdeuschok csakugyan lelőttek kezdetben 10-et, majd később 100-at egyért közülük Bánátban, ám sosem tették azt, amit a horthysták, hogy egyetlen nap alatt Csurogon 600 személyt legyilkoltak, még hozzá bölcsőben fekvő gyermek-től kezdve mozdulatlan aggastyánig mindenkit egy-egy családban azok közül, akik a listájukra kerültek. Azért említsük meg e helyen, hogy a németeken kívül elüldöztek némely magyarokat is, de csak Csurogról és Zsablyáról a teljes lakosságot mint népet, azzal, hogy legnagyobb részük szétszökdösött a környező helységekre 1944-ben, a gyilkosok pedig Magyarországra, majd sokan közülük visszasettenkedtek 1956-ban mint politikai menekültek abban a reményben, hogy Bácska már mindent elfelejtett. A magyarok vagyonával Csurogon ugyanúgy bántak, mint a németekével: elkobozták az állam nevében, és boszniai telepeseeknek osztották szét.”

Sok okból vitába lehetne szállni a fentebbi állításokkal, például azzal, hogy ha már a gyilkosok elmenekültek, akkor miért kellett a hátramaradottakon megbosszulni és megtorolni mások vétkeit, meg hogy Csurogon nemcsak vagyoneklobzás és kilakoltatás történt, hanem mint majd látni fogjuk, egyebek is, meg hogy nemcsak Csurogon és Zsablyán, hanem másutt is megbosszulódott az, amit 1941-ben a magyarok elkövettek. De ne polemizáljunk, hanem maradjunk meg témánknál: mi történt a csurogi magyarokkal, a zsablyaikkal, a mozsoriakkal, az újvidékiekkel, szabadkaiakkal, bajmokiakkal meg még sok mással.

A Szabad Vajdaság, a későbbi Magyar Szó 1945. január 23-án vezércikkben emlékezik meg a három évvel korábban, a magyar hatóságok által elkövetett világraszóló vérengzésről, Sötét emlékezés cím alatt. Őszinte elfogultság fűtötte az aláírás nélküli cikk szerzőjét. A cikk bizonyos vonatkozásai azonban – amikor ugyanis arról beszél, hogy mi a jellemzője a népek gyilkosainak – másként is érthetőek ma már, mint ahogyan a szerző akkoriban értelmezni akarta. S hogy a dolog még inkább másként is értelmezhetővé váljék, hozzá kell tenni, hogy ez a vezércikk azon a napon jelent meg, amikor – ezt majd egy később idézendő cikkből láthatjuk – a Bácska, Bánát és Baranya katonai közigazgatása elrendelte Csurog magyar lakosságának kitelepítését. S még később azt is láthatjuk, hogy nemcsak Csurogét. Vagy pedig valakik eléggé tágan értelmezték a Csurogra vonatkozó kitelepítési rendeletet.

A csurogi téglagyár épülete és kéménye. Közeliében a gödrökben nyugszik a kivégzettek nagy része

Íme a vezércikk, a bevezető bekezdés nélkül:

„Beszélhetnénk az Európát megülő sötét fasiszta hatalom népeket egymás ellen uszító politikájáról. Hogy hogyan használják fel sötét céljaikra a magyar népet. Hogy hogyan rendezték a magyar nép nevében azt a vérfürdőt a Vajdaságban, hogy kibékíthetetlen ellenségekké tegyék a népeket és ezzel az ő céljaik alkalmas eszközeivé. De most nem a gyilkos nácik aljas utasításait emlegetjük, nem is nyilasbérenceiknek: Fekete-

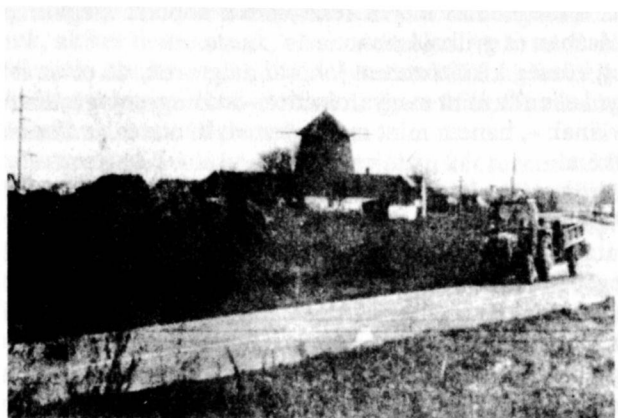
halmy-Czeydner Ferencnek, Grassy Imrének, Deák Lászlónak és Zöldy Mártonnak parancsait, nem a szadista kakastollasok vérengzéseit, sem az iderendelt, elámfított, s esztét vesztett katonaság öldöklését és fosztogatását. Bizonyosak vagyunk abban, hogy egy sem kerülheti el megérdemelt sorsát. Nincs, ahová elmenekülhetnének, idehozzuk őket a világ végéről is és itt kell kiomlania gyilkos vérüknek. A mi fiaink is üzik, lövik őket túl a Dunán egész végső búvóhelyükig. Vajdaság bírái között a fasiszta bérencek ítéletében legkérlelhetetlenebbek mi leszünk, magyar nép.

Nem ezekről akarunk ma beszélni, hanem a vajdaságiakról, a bennszülöttekről, a honi gyilkosokról, Bácska gyilkossá nevelt fiairól. Azokról, akik ennek a földnek, szülőföldjüknek, hazájuknak, itt élő népeinknek váltak gyilkosaivá. Akik harács voltukban fosztogatókká, szolgalelkűségükben árulókká, gyilkos ösztönükben hóhérokká fajultak. Bácskaiakról, magyarokról, akiket, ha nem tudnánk megtagadni, szégyenlenénk, hogy itt születünk, s itt élünk. Elfajult mérges dudvái ezek ennek a földnek, az aljas nációk megvásárolt bérencei, a faszizmus fizetett pribékjei. Nem vajdaságiak voltak ezek, nem magyarok: de gyilkosok.

Ahogy halálos ítéleteiket olvassuk, s ahogy a kérlelhetetlen igazság felsorolja annak indokait, megnyilatkozik egész sötétsége a gyilkosság-nak. Bácskában született, s nem bácskai, magyar nevű, s nem magyar, embernek jött a világra, s nem ember. Nem, nem ismerjük el, hogy bácskai, hogy magyar, hogy ember. Mert ha ők azok, itt élők, akkor mi tagadjuk mindazt, ami ehhez a földhöz s e föld népéhez köt. Akkor megtagadjuk szülőföldünket, népünket s emberiségünket. (...)

A néptételek folyik a honi gyilkosokon. Vajdaság népe: szerb és magyar együtt halált kiált a gyilkosokra: Halál mindenkire, aki megtagadja szülőföldjét, aki elárulja népét, aki gyilkolja testvéreit. Nem nézzük, hol született, nem kérdezzük, mi fajta volt: halál a faszizmusra! – De élet és testvériség, szabadság és békesség Vajdaság minden jószándékú szülőjének, szülőföldjének és földje népének szeretőnek: szerbnek, horvátnak, zsidónak, magyarnak! Vajdaság múltjának üszkösödő sebeit pedig gyógyítsa az ígéretes jövőendő.”

Vajon tudott-e ez a névtelen vezércikkíró arról, hogy milyen volt az elmúlt hónapok során az az említett néptételek, az igazságszolgáltatás? Gondolt-e arra, hogy mekkora átkokat szór azokra, akik akkor tetszelegtek az igazság arkangyalának képében és bizony, a kelletténél gyakrabban csapkodtak pallosukkal. Abban az időben szinte mindennapi volt a hír az újságokban, hogy a katonai bíróságok hol hány halálos ítéletet szabtak ki.

A csurugi szűfalom. Mit mesélne az idehordott áldozatokról, ha beszélni tudna...

De mi itt nem a háborús körülményekhez képest szabályos bírósági ítéletekkel foglalkozunk, hanem azoknak a sorsával, akik nem tudtak a halálos ítélet ellen védekezni, mert ítélet nem volt, csak végrehajtás. S a kitelepítés ellen sem.

A Magyar Szó csak január 27-én közli azt a rendeletet, amely Csurug teljes magyar lakosságának vétkességét állapítja meg, és kergetteti el őket hajlékukból.

„A Bánát, Bácska, Baranya katonai parancsnokságának közleménye”

„Ez év január 23-án a zsablyai járásban lévő Csurug község lakosságának egy részét kitelepítették. Erre az intézkedésre a megszálló és azok csatlósainak háborús bűnösségét kivizsgáló bizottság előterjesztésére került sor, amely hosszadalmas és alapos nyomozás után és a fölmerült tárgyi bizonyítékok alapján megállapította, hogy Csurug község valamennyi felnőtt magyar lakossága közvetlenül vagy közvetve részt vett az 1942. januári véres razzián. A bizottság a lakosságnak ezt a részét háborús bűnösnek nyilvánította a munkaszervezési szabályzat 19. szakasza alapján.

Ezt az intézkedést azért kellett megtenni, hogy az említett községben biztosítsák a normális életmenetet, és hogy igazságosan megbűnhődjenek

azok, akik a megszállás idején részt vettek népünk meghurcolásában, terrorizálásában és gyilkolásában.

Csurug község kiköltöztetett lakosai magyarok, de ez az intézkedés nem irányul ellenük mint magyarok ellen – akik egyenjogú állampolgárai Jugoszláviának –, hanem mint megérdemelt büntetés az általuk elkövetett bűnökért.

A kiköltöztetést a legnagyobb rendben végrehajtották.” (Szabad Vajdaság, 1945. I. 27.)

A hivatalos szöveget szerkesztőségi magyarázat követi, amely azonban lényegében csupán elismétli a közleményt.

De nézzük példákon, hogyan is élte át ezt az igazságszolgáltatást a bűnösnek kikiáltott csurogi magyar nép, amelynek már ekkor oly nagy volt az egyenjogúsága, hogy a magyar nyelvű napilapban tisztességesen le sem volt szabad írni a nevét: Csurog. A szerb névváltozatot kellett magyar átírásban alkalmazni.

Milyen is az a bűnös nép?

A Szabad Vajdaságban a csurogiak kitelepítéséről szóló hír kommentárjában ezek is olvashatók: „A becsületes magyarok, akik nem mocskolták be kezüket ártatlan emberek vérével, nem kell hogy féltsek jövőjüket. Jövőjük ezen a földön és ennek az országnak a határain belül éppen úgy biztosítva lesz, mint Jugoszlávia bármely állampolgáráé.” És a kommentárban olvasható még ez is: „Az 1942. januári véres bűncselekményekben nemcsak a megszálló hatalom kirendelt közegei vettek részt, hanem Csurog község magyar lakossága is tömegesen csatlakozott hozzájuk. A kiküldött bizottság tagjai éppen ezért a kivizsgálás során a legnagyobb lelkiismeretességgel jártak el, mert nemcsak a jövevényekről, hanem az itteni szerbséggel évszázadok óta együtt élő magyarok bűncselekményeiről is szó volt. A nyomozás kétségtelenül megállapította, hogy a csurogi magyar nép akár közvetlenül, akár közvetve – ilyen vagy olyan módon –, de részt vett a szerbség meghurcolásában, legyilkolásában és kifosztásában. A község belső életében olyan hasadás állt be, hogy azt áthidalni máról holnapra nem lehet.”

Még ha csakugyan kivétel nélkül minden csurogi magyar részt vett volna a gyilkolásban, vérengzésben, fosztogatásban, akkor is elmondható, hogy egy ilyen intézkedés nem a népek békés együttélésében bekövetkezett hasadás helyreállítását szolgálná, hanem éppen ellenkezőleg, mint ahogyan azóta tapasztalhatjuk is. Az alábbi példákban azonban láthatjuk

majd, hogy mennyire lehetett alapos az a lelkiismeretes vizsgálat, ha azok az emberek, akiket bemutatunk, olyan sorsra jutottak, mint ahogyan ők maguk előadják. Arról nem is szólunk, mert nem állnak rendelkezésünkre adatok, hogy hányan estek áldozatul, fizettek életükkel addig, míg a megmaradtakat ki nem telepítették.

Az első szemtanú a vele készített interjúban két turnusban ötszáz-öt-száz ember lelövéséről beszélt, ám ezt annyira képtelenségnek tartjuk, hogy a visszaemlékezésnek ezt a részét nem is idézzük. Csupán annyit közlünk belőle, hogy a kivégzések tömegesek voltak.

Csurognak 1910-ben az összlakossága 10180 fő volt, ebből 2730 magyar anyanyelvű, 7211 a szerb; 1948-ban a magyarok száma 193, a szerbeké 7293, az összlakosság 7929.

Csóti Sándor

„Négyet jelentettek be az újságban, hogy agyonütötték, a Kovács Eleket, a Pogács állatorvost, a Farkas Ádámot meg még egyet, a plébános urat; ezt a négyet írták be, hogy agyonverték, a többit azt a sintergödörhöz hordták, én is hordtam kocsival. A nagybátyáim még agyon sem voltak verve, a fiait mind agyonverték, pedig az egy se volt bűnös, csak az volt a bűne mindegyiknek, hogy magyarnak született.

Február derekán vittek minket el. Kihajtottak, kihívtak az utcára, szépen kihívtak az utcára. Kimentem, könyörögtem szépen annak az embernek – civil ruha, puská a vállán –, hogy engedjenek, még egyszer bemegyek valamit rám venni, mert klumpában vagyok. Azt mondta, hogy nem lehet. Én abban a nagyon rossz nagykabátban meg klumpában az utcán vártam, míg az asszonyt és a gyerekeket is kihajtották. És akkor szépen megindultunk. Vittem a gyerekeket a kocsin a község házá elébe; a magyar katolikus templom előtt raktam le őket. Rugdostak engem is, mint a kutyát. Oszt ott voltunk, míg nem kezdett besötétedni. Az én apám négy fiával ott állt a kínozóink előtt. Oszt akkor, mikor besötétedett, megindultak velünk. Hajtottak bennünket a sánc mellett, neki Temerinnek, Temerintől neki: Járek, Újvidék. Oszt reggel, mikor virradt, akkor értünk Újvidékre. Ott voltunk valamennyi ideig, gondolom, március elejéig. Akkor átvittek bennünket Mitrovicára. Nyolcszázat átvittek Mitrovicára. Mikor Ürögre értünk, ott annyi bot, amennyi ember ott volt Ürögön, az annyi bot; egy-két méteres hosszú husánggal vertek bennünket. Hányat vertek agyon, én azt nem olvastam. De okvetlen akárhányat agyonverték. Akkor reggel, mikor elindultunk, nekimentünk Rumának,

Rumáról meg hajtottak bennünket megint tovább Mitrovicának. Mikor Mitrovicához értünk, akkó megin annyian vertek bottal bennünket, hogy annyian mink nem voltunk. Oszt úgy vertek, mind a juhász a birkát nyáron, mikó nem mén előre. Mikó behajtottak bennünket abba a borzasztó hosszú épületbe, ahun a köteleket csináták, ott vertek bennünket, ahányan akartak vagy bírtak, mer aszt monták, hogy ez mind gyilkos.

Voltak ott zsablyaiak, csurogiak meg a mosoriniak. Az mind oda lett hajtvá. Meg ott vertek minket úgy, hogy azt elmesélni nem lehet. Az én apám ötvennyolc-ötvenkilenc éves volt, és ott volt a négy fiával. Mink öten ott voltunk. Ha vót bűnös, ha nem, pedig az én apám, az még a kutyát se ölte meg, a sajátját sem, nem másét.

Több mint egy hónapig vótunk Mitrovicán. Akkó elvittek bennünket Vukovárra, a gróf Elf (?) tanyájára, ott dógoztunk.

Előbb még a vasútvonalat építettük. Belgrádtól Zágrábig az föl volt szántva, azt mink csináltuk meg. Lógerosok. (Így nevezték a büntetőtáborba zártakat. – A szerk.)

A vasútra akkor mentünk, amikor Újvidékről elvittek bennünket Szerémségbe, akkó építettük a vasútvonalat. Šid alatt meg Šidhón közel. Gyütt a Kosta Nađ. Ez körülbelül úgy márciusban lehetett. Onnan mentünk Vukovárra. Ó adott nekünk annyi könnyebbséget, hogy tovább nem ütöttek bennünket. Én ott voltam, és én ezt nem neked, én ezt az istennek is el merem mondani, ha van. Mert akkor nem szólt közbe, amikor minket ott nyúztak. Én láttam Járekon, odahoztak egy huszonvalahány fiatal papot, oszt azokat úgy verték, mint a kutyákat. Letették így a kezüket, oszt a puskatussal addig verték mind a két kezit, hogy az hátraesett. Oszt szétverték a tövit is meg a fejit is, ezt én a szemeimmel láttam. Ha nem hiszed, van még száz tanúm is, aki látta. Mentünk Tekijánál, mentünk a templomnál Belgrád felé, hajtottak bennünket, voltunk nyolcszázan. Három pap ment elől, oszt azok a bolond papok meghajultak ott a feszület előtt. Mind a háromat ott agyonverték. Oszt belevitték a népek a Dunába, mer az ott nem messze van.

Vukovárrul, mikó szétengedtek bennünket, akkor Gajdobrára engedtek a feleségünkhöz meg a gyerekeinkhez. Nekem volt négy gyerekem: Ilonkám, Matildkám, Sanyikám, Józsikám. Oszt ott tanákoztunk a feleségemmel meg a gyerekeimmel. Oszt ott vótunk: július, augusztus, szeptember. Akkor a Glavaški Tošo elhozott Becsére az ő szállására, oszt ott vótam tizenhárom hónapig. Aztán, ahova a sorsom dobott. De akárhova kínálkoztam, senki sem vállalt el, mert azt mondta, hogy véres kezű

vagyok. Pedig én még a szomszéd kutyáját sem ütöttem agyon, nemhogy bevériztem volna a kezemet.

Én mámma nyolcvanegy éves ember vagyok, mindenkit tisztölök, megbecsülök. Van három menyem, az egyik licsánka, a másik meg magyarka, a harmadik meg dalmatinka. De onokám meg annyi, amennyit akar, de az mind az enyim.

A Dungyerszki szállásán volt a Pesti Vilmus, a kommunisták vezetője. Oszť én elmentem elébe, mint isten elé, letérbetyültem, hogy vállaljon be munkásnak, mer nekem se országom, se hazám nincs. De azt mondta, nem lehet, mer véres kezű vagyok. Negyvenhatban született a Gáspár fiam, akinek most ez a dalmatinka a felesége. Meg van négy családja. Az Annuskám a legőregebb, Sanyi, akkor a Mari, akkor Ante. Senki, nekem, aranyos fiam, nem kívánt boldog új évet tennap reggel. De az én fasza horvát menyem, akit úgy csúfolnak, hogy Ivanka, az azt mondta nekem, hogy Deda, srećna nova godina zselim. Oszť az nem az én nemzetem, de az nekem kívánt boldog új évet.”

Baranyai Józsefné Horváth Erzsébet

„Én földvári születésű vagyok, 1915-ben jöttem a világra. Apám telecskai volt, de még kicsi korában a szülei Csurogra mentek lakni. Anyám az Földváron született, s engem megszülni odament öreganyámékhoz. Az uram az született csurogi volt. Parasztok voltunk mindannyian.

Rettegve éltük át az 1942-es vérengzést is. Mert a bejött magyarok azt mondták, le kell lőni bennünket, mert magyar csetnikek vagyunk. A szerbek azelőtt nem is mutatták, hogy ránk is haragszanak. Amikor már negyvenöt telén vittek volna el bennünket, még akkor is akadt szomszéd, aki áťjött hozzánk szólni, hogy vigyázzunk, mi készül, magunk is készülünk föl. Soha semmilyen nézeteltérésem sem nekem, sem a családomnak nem volt velük azon az alapon, hogy ők szerbek, mink meg magyarok vagyunk. Ha volt, az nem ezért. Azután egyszerre csak jött ez a nagy gyűlölet. Volt két házunk meg öt hold föld, amit a magyaroktól kaptunk. Egyik ház apósomé volt, a másik meg anyámé. Anyám háza az akkori Lehel utcában volt, azt amúgy csak Temető utcának neveztük. Ott volt a szerb, az újhítű, a szombatista meg a zsidó temető.

Én a zsidóknál szolgáltam addig, amíg el nem vitték őket. A Sapiro boltoséknál. A másik házunkat már nem tudom megmondani, milyen nevű utcában volt.

Mink hatan éltünk egy házban abban a nevezetes esztendőben: én, a férjem, az anyám meg a három gyerek. A legnagyobb az Ilonka volt, ő 1939-es, István fiam 1943-as, a legkisebb az november 6-án született 1944-ben, tehát éppen kéthetes volt, amikor az uramat kivégezték.

Azt az öt hold földet arra kaptuk a magyaroktól, hogy az eredetileg urasági föld volt; amikor mi megkaptuk, akkor még rajta volt a Kerényi uraság istállója. De az uraságtól elvették, és odaadták a szerbeknek, a szerbektől meg a magyarok elvették, és mink is kaptunk belőle. Gazdasági felszerelésünk csak kevés volt, mert mink úgy műveltettük a földet, hogy napszámosmunkát végeztünk Fodor Pista bácsinál, ő meg szántott-vetett nekünk.

Amikor a magyarok mentek el, akkor sokan hívtak minket is, hogy menjünk, de az uram azt mondta, hogy ő nem bűnös, ha azért kell meghalni, mert magyar, akkor haljunk meg együtt, az egész család. Az uram tagja volt a nyilaspártnak, mert a Fodor Pista bácsi is az volt. Kérdezett engem, hogy mennék én is be. De én azt mondtam: sütők-főzők, de pártba nem megyek be. Hogy az uramat ezért végezték-e ki, ezt nem mondták. Őtet az utolsó turnusban vitték, akkor négy asszonyt meg két embert. Többet azután már nem végeztek ki magyart. A négy asszony: Fodorné Julis néni, Visnyei Vica, Dömény Viktor meg a negyedik az útkaparó felesége volt, valami Ilka, a másik neve nem jut már eszembe. Fodoréknak nem volt gyerekük. Visnyeinének volt két fia meg egy lánya, az ura be volt rukkolva, úgy, hogy amikor a Visnyeinét is elhajtották, akkor ott maradt a négy gyerek. A negyedik az nem az övéké volt, hanem náluk tartózkodott az útkaparóék egy gyereke is. Amikor rájuk mentek a szerbek, akkor a gyerekek szétugrottak, azután a rokonok hordták szét őket. Eltűntek később a szemem elől, arra sem emlékszem, hogy a lógerben ott voltak-e velünk azután.

A kitelepítés azzal kezdődött, hogy dobolás volt, azt mondták, hogy magyar kérdés. Mentem tejért Sétálóékhöz, és ott mondták. Megfűrösztöttem a kislányt, amikor átjött szólni a szerb szomszéd, hogy lógerbe leszünk víve.

Az uram egész ősszel járt a szerbekhez dolgozni. Nem jószántából, hanem menni kellett a szerbeknek dolgozni. Akkor már nagyon szedték össze az embereket. Az uram addig nyugodt volt, amíg egyszer így mun-

kára menet az egyik fegyveres meg nem kérdezte tőle, hogy téged hogy hívnak. Attól kezdve már félt. A nagybátyámat, Horváth Józsefet meg a két fiát: Józsefet és Istvánt mindjárt kezdetben elvitték. Pisti gyerekkel úgy történt, hogy elmenekültek innen a közelből Baloghék, Balogh Erzsébet; Pisti meg átjárt oda hozzájuk etetni a tehenet. Ez a Balogh később visszajött, akkor nagyon összeverték, de ki is engedték. Azután megint elvitték, és agyonverték. Hogy Pistinek ne kelljen mindig odajárni a tehen miatt, eloldotta, és át akarta vezetni hozzájuk. Útközben megállították, hogy honnan lopta a tehenet. Ezért elhajtották, és kivégezték. Az anyja mesélte el, hogy a községházán agyonverték.

Volt itt egy magyar hosszabb időn át befogva. Az mindenkit kiadott. Azt hitte, majd megbocsátanak neki. A végén azt is elintézték. A komeszár. Mikor az én Jóskámat elvitték, behajtották, akkor az anyám elment a komeszár apjához. Beszért is vele, de az apja azt mondta: »A lánya él, a vejével meg ne törődjön.« Azt is mondta, hogy a fiával nem lehet beszélni. Azzal jött haza az anyósom, hogy az apja azt mondta a fiára, hogy az egy vadállat. Én is ismertem őket, de a nevük már nem jut eszembe.

Nappal vitték el az embereket. Éjjel nem. Alighanem vasárnap lehetett, amikor bejött két fegyveres, csillagos sapkával a fején. Lehetett olyan tíz-tizenegy óra. Azt kérdezték, van-e oruzsja (oruzje = fegyver). Szóltak az uramnak, készüljön föl, elviszik kihallgatásra. Csak úgy a gangban álltak meg. Én kikísértem az uramat, mondom: Mondd meg nekik minél előbb engedjenek el. Gondoltam bajt is meg mindent.

Amikor végleg kiszabadultunk a lágerből, akkor megláttam egy emberen az uram kabátját. Ez nem egy nagykabát volt, hanem olyan kabát itt nem is volt, mert ezt ő a magyarországi nagybátyjától kapta; síelőkabát. Félni félttem, de ilyesmire nem gondoltam.

Még nem volt nagyon hideg, bakancsot húzott, meg a nagykabát helyett ezt a síelőkabátot vette magára. Akkor láttam a kabátot ismét, mielőtt Gyöngyszigetben Pece Miska gépénél csépelünk. Kapáltunk. Mivel én a lógerből szabadultam, nem volt mit ennem, a többiek megosztották velem a magukét. Evés közben fölnezek, mert jött arrafelé Csurogról egy kocsi, rajta valahány ember. Aki a kocsit hajtotta, azon megláttam az uram kabátját. Csak fölsikítottam. A többiek kérdezték, hogy mi van. Én attól kezdve többet nem is mentem kapálni.

Kéthetes volt a kicsi, amikor az apjukat elvitték. November 6-án született, de 8-án lett bejelentve, mert korábban féltünk bemenni. Ami-

kor köröszölték, sokat kellett várni, mert a papnak (Dupp Bálint) óránként kellett jelentkezni. Elvitték, anyósom meg hordta utána valahány napig az élelmet. A fia hívta: anyám, gyűjön be. De ő azt mondta: fiam, nem mék. Aki vele volt, azt mondta, szépen bántak vele, még cigarettát is kapott. Egyszer csak kiszóllították, és vissza sem ment többet. Ez a valaki, aki vele volt, a feleségének mondta ezt el. Úgy emlékszem, hogy anyám kétszer vitt neki ebédet, harmadszorra azt mondták neki: »Nije tu.« (Nincs itt.) Anyám hozta vissza a kosztot, ríva gyűtt haza, ríttunk minnyájan. Nem okoltam az uramat, nem ártott senkinek, csak hogy annak a pártnak volt tagja. A szomszédokkal ő is jóban volt. Nem kocsmázott, engem nem vert meg soha, haragosa nem volt. Még amikor a kicsi született, ő ment el a bábaasszonyért.

Élelemmel el voltunk akkor még látva, mert volt két anyakocánk meg két hízőnk. Azt beszéltek, hogy ha begyűnnek az oroszok, akkor az egyik kocát elveszik, mert mindenkinek csak egy lehet. Hasas volt, mégis levágtuk. A másik megfiadzott, a malacokat később eladtuk, de amikor hajtottak el bennünket, a pengőt elszedték tőlünk. Január 23-án történt, a leghidegebb időben. Hő, zúzmara, csikorgott. A szomszéd figyelmeztetett. Azt is mondta, hogy elhajtanak, de nem leszünk kivégezve; hanem Járekra visznek bennünket.

Az uramat akkorra már agyonverték. Mindenki azt beszélte, hogy a dögtéren temették el. Oda szállították ki a hullákat. Volt ott a hullaszállító kocsin olyan, aki a saját apja fején ült. A magyarokat meghajtották kocsisnak hullát szállítani, és az egyik kocsisnak kellett az apja fejére ráülni. Az asszonyt, akivel ezt megtették, Urbán Franciskának hívták, az urát meg Nyősz Ferencnek. A dögtér ott volt a téglagyár meg a Gödrög (Gödrök – M. M. megj.) között. A közelében volt a Rodo szélmalma. Ezt már csak így emlékezetből tudom, mert én Csurogon azóta csak egyszer voltam, amikor a fiam esküvője előtt elmentem a körösztlevéért. De nem is, mert egyszer voltam még korábban is, amikor a gyerek még kicsike volt. Mind a két házunkat megnéztem. A kisgyerek nagyon ment volna be az udvarba, de én nem engedtem, mert ott állt a kút, a kávját meg elvitték. Mellette ült az udvaron egy cica, a gyerek azt akarta megfogni. Főlemeltem, hogy nézzen be az ablakon, mit lát. Azt mondta, döglött csirkét. A sarkon meg álltak a szerb asszonyok, és kérdezték egymástól: Ko je? (Ki az?) Mások meg válaszoltak: To je bila njena kuća. (Ez az ő háza volt.) Bementem a községházára teta Maróhoz, ő óvónő volt azelőtt. Kedvesen fogadott, Pistinek még enni is adott, meg pénzt. Mindent elintézett.

A kilakoltatás meg így történt. Én aznap kenyeret sütöttem, már kiszedtem, és egyet el is hoztunk magunkkal. Még délelőtt volt, de már dél felé. Bejött öt katona. Parancssal. Jó meleg volt nálunk. Én szembeszálltam velük, hogy öt perc alatt gondolkozni sem tudok, nem elkészülni. Babot készítettem egy vasfazékban, de az ott maradt. Bementem a hátsó szobába, a régi ruhámat levetttem, az újat vettem föl. Öt batyut csináltam, azt az öt partizán vitte. Volt az az egy kenyér, egy nyolcditeres kis döbönben zsír, öt kiló kockacukor, egyik batyuban a dunna, meg vettem a subát. A dunnám az még most is megvan, a subát azt eladtam, amikor kiszabadultunk, és vettem az árán egy malacot. Rám szóltak a partizánok, hogy húsz perc is elmúlt. Nem féltem tőlük, visszanyeltem, hát ott volt az a kisgyerek is, hogy ha fél óra, akkor fél óra, de el kell készülni. A csomagot Kissék kocsijáig cipelték, minket arra tettek föl. Vagyis csak a csomagot, mert a picit – két és fél hónapos volt akkor – pólyában vitte anyósom, akkorra már ő is hozzánk költözött, emez a nagyobb meg mellettem haladt, fogta a kezemet. Így mentünk föl a községházára: három gyerek, anyám, anyósom meg én. Onnan tereltek bennünket ki az állomásra. Öregek meg gyerekek vagonba lettek berakva. Még aznap este odaértünk Járekra. Negyven embert tettek be egy szobába. Tizenkét lovaskocsi hozta utánunk a motyónkat. A tizenkettőből Járekra csak öt érkezett meg. Azon a kocsin, amelyikre a mi csomagjaink kerültek, az enyémen kívül még öt suba volt, de csak az enyém érkezett meg. A kocsik csak reggel érkeztek meg, szóltak, hogy megjöttek, és én mentem megkeresni, hogy hol van a holmink. A zsabalyaiak két hétre utánunk jöttek, a mosoriniak meg csak tavasszal. Mi, csurogiak mind egy negyedben lettünk elhelyezve, a németektől teljesen elkülönítve. Másnap főztek darát. Én mindennap kaptam a kicsire egy evőkanál tejet meg hetente egy liter grízt. Sok napraforgó volt ott, azt pirítottuk, és törtük a fogunk hegyén, ettük.

Hű, azt nem is kell kérdezni, hogy mennyien meghaltak ott. Minden nap szedték össze és hordták el a halottakat. Nyomkodták bele őket a gazdag németek nagy kriptáiba. Amikor tele lettek, akkor ástak gödröket. Ott a mi szobánkban is meghalt egy telepes székel asszony meg a kicsije. Előbb a kicsi, mert nem evett az anyja, nem volt teje, azután meghalt az anyja is. Vacsora nem volt. Este nem volt szabad világtani. Ha valamelyik órnek megtetszett valakin egy gúnyadarab, azt elvette tőle. Anyósomon volt az uram prémes télikabátja, levették róla.”

Négyhónapi járeki táborlakás után Baranyinét egy nagyobb csoporttal Gajdobrára (Szépliget) vitték. Ott már családi házakban, a kilakoltatott németek üres házaiban helyezték el őket.

„Itt kiadták, hogy akinek van hozzátartozója, írhat neki. Kérhet kosztot. Járekon reggel, délbén, este mindig csak babot adtak, de itt Gajdobrán már volt benne só. Akik bírtak, reggelente mentek dolgozni. A nép olyan jó volt hozzánk, hogy még akinek senkje sem volt, az is kapott valakitől csomagot. A telepesek így juthattak valamihez. Vadidegen emberek küldték nekik, mert megtudták, hogy a szegény székelyeknek nincsen, aki adjon. Járekon csomagküldésről csak álmodoztunk. Pedig a temeriniek sokszor szervezkedtek, hogy küldenek. Egyszer az történt, hogy édesanyám testvérenek a lánya, az unokatestvérem tehát, név szerint Dormán Erzsébet, húsvétra titokban hozott tojást, kalácsot, sonkát. Az ór megfogta, és mind odaverte, amit hozott, a kocsikerékhez. Büntetésből még takarította vele a falut.

Szépligetről írt Telecskára egy másik unokatestvérem, Gyantár Etel. Megírta, hogy hol tartanak bennünket. Választ ugyan nem kaptunk, de a rokonok elmentek ide a község házára Vujovíchoz meg Bacsó Jánoshoz engedélyért, azután meg eljöttek értünk Gajdobrára. Amikor ott kiírták az elbocsátó cédulát, megmondták, mindenhova mehetünk, de nem mehetünk haza. Csurogot hetven kilométerre kerüljük el. Meg Zsabyát és Mosorint is. Előbb mi Földvára mentünk volna, én voltam is ott, de azután idejöttünk Telecskára. Itt él még a csurogiak közül Horváthné Balog Erzsébet, Bankó Imre, Balogh Julis, Kajári Ferenc, akinek a felesége a lágerban meghalt, Varga Pálné Gyantári Katalin, Balog Gyura meg Juszt, Szabó Jakab meg Mária, Pityi Julianna, akinek az urát szintén elhajtották még Csurogon, meg vannak még mások is. Vannak Zsabyáról és Mosorinból is.

Amikor engem kiengedtek, nem volt nekem semmim, csak a gyerekek. Nappal jártam napszámba dolgozni, éjjel meg nagyon sokszor mentem lakodalomba szakácsnőnek. Nemegyszer megtörtént, hogy hétfőn hajnalban jöttem el a lakodalomból, reggel hatra meg ott voltam már a kapások között. Máskor meg egész éccaka kötöttem. Édesanyám volt a gyerekekkel, én meg dolgoztam. Ezt a házat meg egy hold földet szereztem.

Bosszút én nem érzek senki iránt. Azt tudom, hogy szerbek csinálták, de nekem közöttük is voltak meg most is vannak jó ismerőseim. Itt a szomszédban is azok laknak, csodálom, hogy nem jöttek még át megnézni, hogy ki jött hozzám. Megmondtam ezeknek a szomszédoknak, hogy ők úgy bűnősek, mint én. Az sem volt szép, hogy a mieink bosszultak.”

Uri Károly: A sótlan ételre emlékszem

Apja, Pál, 1939-ben Újvidékre költözött családotul, később a szülők elváltak. A gyereket a Csurogon maradt nagymama, Hermetz Dezsőné Szabó Etel nevelte. Amikor azonban 1941-ben a gyerek elérte az iskolaköteles kort – 7 év –, akkor mégis a szülőkhöz ment, és Újvidéken, a Telepen kezdett iskolába járni. Ott is élt mindaddig, amíg az erős bombázások miatt biztonsági okokból ismét ki nem vitték Csurogra. Így érte itt a főlzabadulás. A Hermetz nagyszülőknek Csurogon volt egy családi házuk, a Gyöngyöszigeten egy tanyájuk és 33 hold földjük. A ház a csurogi úgynevezett fürdőház és a halház között állt.

„Október 23-a ezért ért engem Csurogon a nagynénémnél, Talló István-nénál. Ott élt velünk öreganyám is meg a nagynénim két lánya, az egyik az 1938-as születésű Etelka, a másik pedig Klára, ő akkor ősszel, novemberben született, már a zűrzavar idején. Úgy volt, hogy mi is elmenekülünk, mert a nagynéném férjét az utolsó napokban SAS-behívóval berendelték. Egy este föl is pakoltunk mindent a kocsira, elindultunk, de Topolyáig jutottunk el csupán, ott már azt hallottuk, hogy bent vannak az oroszok. Visszafordultunk. Utána következett egy nagy csend, egy nagy vákuum. Huszonharmadikán jöttek a partizánok. Addig rémmesék terjengtek róluk. Mi otthon imádkoztunk, a szomszéd szerb gyerekek meg örömeükben üvöltöztek. Én is, szokásomhoz híven, oda akartam menni közéjük, de nem engedett öreganyám. Erről az egész akkori élményemről én írtam egyszer egy iskolai dolgozatot, mindent úgy leírtam, ahogyan átéltem. Az volt a feladat, hogy mindenki írja le, hogyan élte át a felszabadulást. A magyartanárom (Benc) külön foglalkozott vele, azt mondta, látszik, hogy nagyon őszinte, tehát tépjem el. Schogyan sem tudtam megérteni, hogy ha jó, akkor miért kell eltépni, hiszen én a feladatot jól, túl jól teljesítettem.

A faluban általában csak gyerekek, öregek meg nők maradtak. Aki magyar férfi mégis ott volt, azt bevitték a községházára, és ki sem jött onnan. Nagyon sok kegyetlenségről hallottunk.

Egy reggel beállított hozzánk két katona, és a nagynénémet berendelték a községházára halottakat szállítani. Ő már akkor a nyolcadik hónapjában levő várandós asszony volt. Kocsin hordta a halottakat a szélmalom és a téglagyár közötti részre. A tetemeiket ott mésszel leöntötték, és földet húztak rájuk. Egy-egy rakományban harminc tetem is volt, s naponta többször is megfordult. Statárium volt, aki közülünk kiment az utcára, azt lelőtték, a magyar templomot is lerombolták. Este ért haza a nagynéném,

Talló Istvánné Hermetz Erzsébet montreali lakos. Hetedik hónapos várandós volt, mégis kényszerítették, hogy a hullákat szállítsa a kórház színhelyéről a dögtemetőbe

és másnap, vasárnap ismét ment. Nekünk, gyerekeknek akkor nem mondta, hol volt. Minket a nagyok kizavartak a házból, ha ők ilyesmiről beszéltek. Rettegtek az emberek, hogy kinél mikor zörögnek. Fülhegygel azért mi is meghallottuk, hogy ez is eltűnt, azt is elvitték. Ez így tartott novemberig, akkor megszülte a nagynéni a gyereket. A szomszédból a kerten át jött egy öregasszony, az segített a szülésnél.

Csak sokkal később, már felnőtt koromban mesélte el a nagynéném, hogyan történt a halottszállítás. A tetemek csak úgy föl voltak dobálva a kocsiderékba, még azt sem engedték meg neki, hogy a lópokrócot rájuk tegye, hanem arra kényszerítették, hogy amikor indulni kellett, akkor rájuk kellett ülnie a halottakra. Én akkor érdeklődtem, hogy élő volt-e esetleg a földobottak között, ő azt mondta, hogy nem vett ilyesmit észre. Meg azt is kérdeztem, hogy volt-e közöttük ismerős. Erre meg azt válaszolta, hogy ha volt is, az olyan állapotban volt, hogy nem lehetett felismerni. A nagynéném ma Montrealban él, az ottani Magyar Házban, a neve Talló Erzsébet.

Újév után néhány hétre beállított hozzánk két fegyveres drugar. A partizánokat neveztük így, mert ők maguk is így szólították egymást. Megmondták, hogy vegyünk magunkhoz valamennyi csomagot, háromnapit élelmet meg a pénzünket, ha van. A pénzt azt a kéményben őriztük. Meg-

mondták, hogy ide többet soha vissza nem jövünk. Amikor mentünk el otthonról, én akkor láttam, hogy a templomunk már nincsen meg. A Templom térre hajtottak bennünket, egy-egy utcát külön csoportba. Nekem még tetszett is, hogy végre kimozdulhattam otthonról. Délig álltunk ott a sorban. Amikor ránk került a sor, akkor a nagynénemtől mindent elszedtek, értékeket meg okmányokat. A tulajdonról lajstromot vezettek. Később tudtam meg a nagynénemtől, hogy elvettek tőle minden adásvételi szerződést, telekkönyvi kivonatot, s alá kellett írni, hogy mindent, ami otthon maradt, azt az államnak ajándékozza. Nem lehetett ott ellenkezni, olyan volt a hangulat, hogy amit mondtak, azt mindent csináltak.

Abban az időben velünk éltek a Rohacsek kereskedő gyerekei, akiknek a szüleit mind agyonverték. Nem tudom, később hova lettek a lógorból.

Aki így átesett a lajstromozáson, az ment át a piactérre. Ott várakoztunk fázva sötétedésig. A nagyon kicsi gyerekeket meg a gyerekes anyákat kiszóllították közülünk. A nagynénim vonakodott elhagyni bennünket, emiatt rá is ütöttek. Azt ígérték, hogy ők vonaton, mi többiek meg gyalog megyünk. Így maradtam magamban az öreganyámmal. Elindultunk Zsablya felé. Eléggé rendetlenül, volt a menetoszlop talán fél kilométer hosszú is. Az elmaradókat puskatussal ösztökélték. Öreganyám lassan haladt, én nem bírtam úgy menni vele, hanem előresiettem, azután ráültem a kilométerköre, és bevártam őt. Zsablyán várt az ottani magyaroknak egy csoportja. Boldogasszonyfalván (Gospodinci) és Temerinen át jutottunk már világosban Járekra. Nagyvenőt-ötvenes csoportokban osztottak szét bennünket a házakba. Az udvarból vihettünk be szalmát. Egy-egy szobában 40–50 személynek kellett elhelyezkednie. (»Ez a büntetés szigorú, de egyben igazságos« írta a kitelepítésről a Szabad Vajdaság a már idézett kommentárjában. És hogy alapos volt az illetékes bizottság vizsgálata. És ez a vendéggyerek mit vétett? – M. M. megj.) Össze voltunk préselve, annak ellenére, hogy elég nagyok voltak a szobák. Ott ismertem meg egy velem egykorú német pajtást, Snur Jóska volt a neve.

Harmadnap kaptunk először enni. Volt, aki a menetelés idején eldobálta az élelmiszert, mert nem bírta már vinni. Hullafáradt voltam a meneteléstől magam is. Soha el nem felejttem, és magamban örökre elátkoztam azt az iszonyatosan hosszú temerini főutcat. Emlékszem még ma is arra a házra, amelyikben Járekon elszállásoltak bennünket, áll még ma is, ott van a főutcán, Újvidékről haladva az önkiszolgáló utáni harmadik vagy negyedik épület. Ott akadt ránk a nenánk, aki a kerteken át járkálva keresett bennünket.

Élelmet keveset kaptunk, de volt ott sok kukorica meg napraforgó. A nagynéném a sült napraforgón szoptatta a Klárit. Attól volt neki teje.

Március táján nő lett a parancsnok. Zsizsikés búzadarát kaptunk enni. Azt mondta: méltóságomon aluli, hogy a magyarokra kezét emeljek, de gondom lesz rá, hogy megdögljenek.

A csurogi szomszédaink ott voltak a közelünkben. Tavasz felé mentek már a kertekbe, és szedték ki a földből a hagymát, és sütötték. Titokban, mert tiltva volt. Én is mentem, és loptam. Az őr elkapott, jól elvert a derékszójával, azután pedig beállított az épület alatt levő pince vizébe. Azt mondta, hogy loptam a népvagyont. Arra is emlékszem még, hogy miből csináltunk tűzcsiholó szerszámot. Az aratógép kaszájából. Egyszer egy öregasszony meghalt a szobánkban. Öreganyám mondta, hogy jelenteni kell. Később megritkultunk, jobban el lehetett már helyezkedni.

Egyszer beszökött a táborba egy temerini rokonunk, Uri Kató. Hozott kalácsot. Még nem is voltunk vele megelégedve, mert azt követeltük rajta, miért nem sőt hozott. Az ételünkbe nem tettek sót.

Egy időben vittek bennünket a határba búzát gyomtalanítani. Kézzelel kellett az acatot tövestül kitépni. Az acat szúrós növény, ezért én hordódongából szerszámot faragtam, de az őr elvette tőlem. Azt parancsolta, szedjem én is kézzel, mint a többi.

Járekről Gajdobrára vittek bennünket, és onnan engedtek el, de megparancsolták, hogy nem mehetünk haza. Nekünk volt egy sógorunk Földváron, Sőregi Antal. A magyarok ideje alatt mentette a szerbeket, azután meg a magyarokat. Mindenből kiábrándult, mert emiatt meggyölötték a magyarok is meg a szerbek is. Iszákos lett, és ez elvitte.

Az Uriak rokonságából Csurogon odaveszett, és a Gödrögben – tulajdonképpen Gödrök – temették el az alábbiakat:

Ifj. Bellai János kovácsmestert;

Szalai Lajos 21 éves földművest. Őt az utolsó napokban a magyarok mozgósították, de csak Kishegyesig jutott el velük. Oda utánuk mentek a csurogi partizánok, kocsin hazaszállították őket. A csurogi magyarok még látták is, amikor hazaértek a kocsin, és integetve üdvözölgették őket. Soha többet nem látták azután.

Mándity István szintén mozgósított magyar katona volt Újvidéken. Azokban a napokban fogta magát, és elindult haza Csurogra, tehát tulajdonképpen megszökött az egységtől. Csurog határában az új határolom őrsége elfogta, és bezárták az iskola épületébe. Ő mindenáron szerette volna látni a családját, kiszökött az iskola ablakán, és emiatt lelőtték.”

ZSABLYA

(Žabalj)

Gregus Mihályné Csipak Teréz

Kevés olyan interjúalany akad, aki annyira részrehajlás nélkül tudja előadni az átélt eseményeket, mint az Újvidéken élő Gregus Mihályné Csipak Teréz. Ő átélte a negyvenkettes borzalmakat és a negyvennégyeseket egyaránt, csodálatos objektivitással közli, melyik alkalommal kiről milyen embertelenséget, aljasságot hallott, s ezt szenvtelenül el tudja mondani. A két vérengzés előzményeit is ismerteti. Kitűnik a közöltekből, milyen volt a hangulat Zsablyán a két háború között, a háború alatt és után, melyik időben kinek mi volt a sérelme, s ki mit követett el.

Az első emléke, amivel utal arra, hogy a régi Jugoszláviában nem jól alakultak a dolgok, hogy a harmadik elemi után „összecsaptak bennünket a németekkel, és szerbül kellett tanulni”. Ez 1920 táján következett be.

Zsablyának az 1910-es népszámlálás szerint 7989 lakosa volt, közülük 1702 magyar, 1074 német és 5080 szerb. 1948-ban az összlakosság 6273, a magyarok száma 100, a németeké nincs feltüntetve, őket ekkor már az egyéb nemzetiségűek közé sorolták, akiknek a száma összesen 291.

Az anyanyelvű tanítás megszűnte egészen biztosan ellenszenvet váltott ki a magyarok és a németek között. Az ötödik osztály elvégzése után, tehát tizenkét éves korában a Csipak lány elutazott sokadmagával Belgrádba cselédnek. Az újságok apróhirdetéseit böngészte, és így találtak maguknak helyet. Legjobban a háború kitörése előtti időben keresett, persze ekkor már szinte szakképzett cselédnek mondhatta magát. Emlékezete szerint ekkor az Alkalaj zsidó családnál szolgált, akik szinte minden árat megfizettek volna neki, ami egy cselédnek megfizethető volt, csak hogy ott maradjon. De ő eljött onnan, részint azért, mert nagyon szigorú volt a házi rend, részint pedig azért, mert híre kelt, hogy Belgrádot bombázni fogják.

„A magyarok érkezésekor már otthon voltam. Motorkerékpáros katonák érkeztek Csurog felől. Azt terjesztették, hogy itt nem lesz olyan

Csipak Teréz átélt a negyvenkettes razziát és a negyvennégyes megtorlást is Zsablyán

bejövétel, mint másutt, mert a csurogi szerb pap lánya virágcsokrot adott át a magyar tisztnek, de a kezében a csokor mellett pisztoly is volt, és lelőtte a tisztet. Emiatt minket, akik vártuk az érkezőket, mind hazaküldtek. A németek a német katonákat várták, úgyhogy Zsablyán ki volt téve a magyar zászló is meg a horogkeresztes német is, de a németek éjjel a magyart ellopták.

Aratás meg cséplés idején sok gabona megégett. Gyűjtogatták, hogy az államnak baja legyen. Azután meg két rendőrt meglőttek, egy temerini Tóth nevűt, meg egy németet, az meg is halt. Nálunk a szomszédban üresen állt Berger Antal háza, mert ők a tanyán éltek. Észrevették, hogy az istállóban valakik megaludtak. Volt itt egy Kartara nevű kommunista, aki Oroszországban lett az, volt neki lehallgatója. Egyszer egy rendőr valakinél észrevette, hogy az ágy alatt rejtőzködik. Menekült volna, de meglőtték. Elvitték Szegedre, meghalt a börtönben.

Negyvenkettő januárjában, szerb karácsonykor a szerbek mentek nádat vágni. A bíró adott nekik rá engedélyt, de a Molnár Gyula testvére jelentette, hogy a szerbek mennek majd onnan a nádvágásból harcolni. Erre rájuk uszították a katonaságot. A civileknek is kellett menni a szerbek ellen, mert nem volt elég magyar katona. Így ment el az én

testvérem is, Bandi. A borbélynál volt borotválkozni, s amikor onnan kijött, a túloldalon ment néhány rendőrrel vagy katonával egy nála valamivel idősebb ember, valami Józsi nevezetű, de aki nem nagyon akart volna menni. Átszólt az öcsémnek, hogy menjen inkább ő, mert sokkal fiatalabb. Így ment el a Józsi. Azután meg mozgósították, Lengyelországban megbénult a karja, leszerelték, és megkapta itt a trafikot, amelyikben azelőtt szerbek voltak. Amikor a katonákkal lement a Tiszára, és onnan hazajött, akkor mesélte, hogy kiket végeztek ki ott. Mellette állt a Justin boltos, az, aki a zászlót vitte itt a faluban, amikor föltették a Péter királyt; ezért vitték el. Dobszóval volt hirdetve, hogy nem szabad az utcára kimenni. Nagyon nagy hideg volt. Voltak ilyen civilek is, ilyen baromfiszedők, mulatók, ezek garázdálkodtak. Mentek akárkihez, és szedték össze, ami nekik tetszett. Volt egy Piri nevű nő, akinek apját-anyját kivégezték, de ő nem volt itthon, hanem Újvidéken. Vele együtt utazott haza egy Tóthné, aki egy sebesült katonától, aki az újvidéki kórházban volt, hallotta, hogy Piri szüleivel mi történt, de nem mondta meg Pirinek. Mikor hazaért, Pirit is elfogták, levítették, és kivégezték. Valami Kalapos János – akadtak ilyen nem rendes gondolkodású emberek – tudta, hogy a bőrkereskedő Lesinnnek sok pénze van, hogy az ilyen gazdag meg olyan gazdag, az ilyeneket kell elvinni. El is vitték utólag, s azután a Lesin gyerekek nem akartak velünk, magyarokkal beszélni.

Volt a magyarok között olyan is, akit a templomból hívtak ki, hogy menjen a katonákkal, mert kevesen vannak, mert már hét katonát meg két csendőrt lelőttek, azután meg szedték össze a szerbeket és a városházán lövöldözték le szegényeket, majd vitték és lökdözték őket bele a Tiszába. Kivégezték Đoko Justinát meg a kézbesítőket, meg sok dobrovoljacot, a Grujić péket. Az egyik dobrovoljacnál, az Apic malmosnál dolgozott a sógorom. Elvitték a malmost is meg a két állatorvosnak tanuló fiát is. Volt itt egy Gregus Matyi nevű városi hivatalnok. Az papnak tanult, de hivatalnok lett. Amikor szedték a szerbeket, akkor a Pika Apic malmotulajdonos – az Apicok hárman testvérek voltak a tulajdonosok –, a Pika adott a Matyinak négyezer pengőt, hogy mentse meg őtet. Gregus a pénzt elvette, de nem mentette meg. Pikát kivítették a Tiszára, de nem halt meg, éjjel kimenekült, és ott a rétben bement a Benzék tanyájára. Ők gondozásba vették, és rejtgették. Negyvennégyben tudtuk meg, hogy él. Matyi azelőtt Pika alkalmazottja volt. A négyezer pengőtől hirtelen jól kezdett állni, a házat rendbe tette belőle. Negyvennégyben az első között végezték ki.

Amikor a német megtámadta az orosz, akkor éjjelig beszéltek, hogy most, német, lesz kapsz.

Azok után, ami nálunk Zsablyán történt, bennem maradt a remegés negyvennégy végéig. Zsablyán éltünk, mindenki menekült. Én már akkor jegyben jártam az újvidéki Gregus Mihállyal, már ki is voltunk háromszor hirdetve a templomban, de nem volt pap, aki összeadott volna bennünket. Elmenekült a papunk, Kertész József Kalocsára a mosorini pappal együtt. Hanem a Kern kántort, aki Ember Gyulával menekült volna, elfogták, és a városházán az istállóban agyonkínózták. Beletettek az alsótestébe egy csövet, és fölpumpálták, hogy elpukkadt. A szerbek mulattak, zene szólt, a helybeliek vezetgették a katonákat, akit tudtak elfogatni. A mi utcánk-ból, a Dobrovoljačka utcából is elvittek öt-hat embert. El az édesapámat meg Milinszki Jánost, Serfőző Istvánt, ezt elsőnek még kedden délután. A kutyák is vészesen ugattak. Féltünk, erősen lövöldöztek. Kocsin jöttek házhöz, bementek, és megverték a bent levőket. A bíró, Kelemen Ferenc elment hétfőn Temerinbe, kedden jött volna vissza, de a fia elébe ment éjjel – mert éjjel el lehetett még menni, mi is elmenekülhettünk volna, ha akarunk –, hanem a bíró lánya, Teruska, Temerinben volt férjénél, azt elfogták és kivégezték. Meg a tűzoltókat, mezőőröket, gátőröket: Sós Antalt, Bohócki Gyurát. Ez a gátőr ravasz volt, elkéredzkedett pisálni, és megszökött. Átment Magyarországra, a családja meg itt maradt. Fekete Jánost, azt még vasárnap este elvitték. Hétfőn mentünk a piacra, akkor már ott volt kikötve holtan. Le volt térbetyűlve, és a mellére ki volt írva: ilyen a magyar kultúra. Ő benne volt a razziában. És húztak mindent a tanyákról.

Édesapám reggel lement a rétbe kukoricáért. Amikor hazajött, akkor mondtuk neki, mit láttam. Féltünk, mert az öcsém is benne volt a razziában. Akkor, negyvennégyben nem volt kezdetben itthon az öcsém, mert Verbászra vitték őket, rakták be a cukrot. Onnan szöktek el néhányan egy csapatban. Ott volt Lengyel Jani, Cobor Jani, az öcsém, meg még mások is. Fényes nappal, civilben érkeztek, olyan déli egy óra tájban. Alighogy megérkeztek, már jöttek érte, és vitték el, de a Cobor édesapját kivégezték, mielőtt a fia hazaért. A mi apánkat is elvitték ekkor már, több mint egy héttel korábban. Amikor apám azon a hétfőn hazaért a rétből, kedden már nem mert menni, aznap este vitték el. Egy valamikori utcabéli kanász meg egy Drača nevezetű jött érte. Négy-öt óra lehetett, azt kérdezték, hol az öcsém, Bandi. Mondták nekik, hogy nincsen itthon. Akkor gyere velünk te, Pali, az apám.

Édesapám odaszólt nekem elmentében: »Treszka, vigyázz anyádral.« Elment, hogy többet nem is láttuk. Ettől kezdve olyan két héten át vittük neki naponta a kosztot. A szomszéd lány, Milinszki Margit, Bergelné, kérte a szerb szomszédjukat, Miluško Antint, hogy szeretné látni az apját, aki szintén be volt fogva. Azt a választ kapta, hogy az apád nem mutatni való. Édesapámmal együtt vitték el Dencsik Ferencet, Kecskés Pétert - aki később a verésbe belehalt, de már a lágerban -, Locik Jósikát, a mezőőrt, meg Késes Pétert. Ennek a mezőőrnek előbb az apósát vitték el, verték nagyon, mert nem akarta megmondani, hogy hol van a veje. Akkor kiengedték, és azt mondta a vejének, hogy menjen be. Bement, és bent fogták.

Amikor az őcsémet elvitték, nem voltam otthon, hanem amikor hazatértem, az édesanyám kezét tördelve közli, hogy elvitték a szegény Bandit is. Az én stafírungomat meg az ikerfivérem feleségéét is bekötötték, és elvitték. A Bandinkkal vitették el. Én elmentem utána, egy szerb emberrel beszéltem is, kértem vissza a stafírungomat, mert azt tudtam, hogy Bandit úgysem engedik ki, ameddig nem akarják. Azt mondta: Be ne menjen érte! Még bent fogják. Ettől kezdve édesanyám vitte a kosztot mind a kettőjüknek. De nem ették meg az ételt, az edények össze voltak borítva, a koszt meg nem hiányzott egyikből sem. Bandit vasárnap elvitték, és mindenszentek napján kivégezték. Egy valaki látta, az azt mondta, hogy jól nézett ki. Mert akit megvertek, azt nem lehetett fölismerni. A községháza udvarán végezték ki. Édesapámról meg egy alkalommal egy Miluško nevű szerb ismerősünk Margit nevű rokonunknak mondta, hogy: Čika Pali je svršio svoje (Pali bácsi befejezte). Lengyel Jani is együtt volt az őcsémmel, ő is azt mondta, hogy Bandi jól nézett ki. Janit kiengedték, mert ő telefonos volt, és szükség volt rá. Itt élt azután ő is Újvidéken, de már meghalt. Őcsémmel együtt végezték ki a Fekete családot: Jánost, Sándort, Ferit; a Bün családot, a Gusztony családot, mind férfiakat, de ekkor a Hagymás Teca nénit is. Az szájaskodott, azt mondta nekik:

– Lújjetek a seggembe. – Még egy-két asszonyt is akkor végeztek ki, köztük Kelemen Terust. Mi valahogyan hírt kaptuk, nem tudom már megmondani, hogyan, hogy máma végzik ki Bandiékat. Imádkoztunk odahaza, és sírtunk.

Nem sokkal ezután jött értem Mihály Újvidékről. Neki volt frása, hogy jöhet, nekem nem, hogy mehetek. Gyalog szöktünk Zsabljáról Újvidékre. A városba is beszöktünk. Rejtőzködtem itt Mihálynál tavaszig, akkor jelentkeztem a rendőrségen. Anyámékat január 28-án belágerozták, éppen abban

a legnagyobb hidegben. Meglátogattam őket egyszer-kétszer Járekon Mihállyal együtt. Ott volt a lágerban az édesanyánk (özvegy Csipak Pálné Balázs Teréz) meg a nővérem a két fiával: Ferkóval meg Gyurival, meg a lányával. Azután Palánkán született még két fia: Zoli meg Béla.

A testvérem kiszökött Járekról Temerinbe élelemért. Az ór elfogta, és nagyon megverte. Zsablyára nem mehettek vissza soha. Odaveszett édesapám háza öt kvadrát telekkel, meg nekem egy ötkvadrátos telkem, amit a belgrádi cselédeskedéskor megtakarított pénzemen vettem; odaveszett egy ló szerszámostul meg nekem egy szép borjúm, amit szintén a magam kéréséből vettem. Én sem mentem oda többet. Ott Zsablyán tanítóskodott Nagy Józsi, elvette feleségül Čonkić Nevenkát, lett tőle két fia, azután elvált. Józsi frogatta az embereknek, hogy mi vár rájuk. A Čonkićék anyja nagyon odavolt, mert a nővére magyar tiszthez ment feleségül, a lánya meg ehhez a Nagy Józsi magyar tanítóhoz.”

MOZSOR

(Mošorin)

Egy népes család szétzilálása

A sokat emlegetett Sajkás-vidékkel kapcsolatban, ahol 1942-ben magyar hatósági és katonai irányítással vérengzés történt, a krónikák nem szoktak kitérni Mozsorra vagy Mošorinra. Hogy ennek a viszonylag kicsi falunak a magyar lakosságát 1944-ben mégis miért tizedelték meg, majd a csurogiakkal és zsablyaiakkal körülbelül egy időben miért telepítették ki, erre egyelőre nincsen magyarázat. A falu maga sem túl nagy, 1910-ben 3606 lakosa volt, köztük 406 magyar, 1948-ban pedig összesen 3035, köztük 62 magyar. Feltehetőleg ez utóbbiak a szerbekkel vegyes házasságban élők, akiket nem vittek el a többiekkel. A kicsi helység a Titeli-fennsík északkeleti oldalán a Tisza szögletébe van zárva. Amióta a vidéken nem a folyók az elsőrendű fontosságú közlekedési útvonalak, azóta Mozsor el van zárva a világtól, vasútvonala sohasem volt, kövesutat is csak nemrégén kapott, a legközelebbi posta sokáig a hat-nyolc kilométerre eső Vilovón (Vilova, Tündéres) volt. Ma is félreeső helynek számít, lakossága szinte megállíthatatlanul csökken, 1981-ben már mindössze 2483 lakosa volt, köztük 21 magyar.

Itt született a ma Temerinben élő Petrik Antal 1935. május 17-én.

Petrik Antal

„Apám a régi Jugoszláviában rendőr volt, a magyar időben pedig postás. Saját házuk volt az egykori Damjanich utcában, tíz percnnyire a postától. A magyaroktól földet kaptunk, nem tudom, milyen jogcímen, feltételezésem szerint a sok gyerekre adták apáméknak. Heten voltunk testvérek: István (1925-ben született), János (1925), Vince (1928), Rózsa (1932), én, Júlia (1942) és végül József (1943). A háború végén, a felszabadulás után a két legidősebb bátyám elment Titelre a híd építésére, ott jelentkeztek a Petőfi brigádba, és csak amikor leszereltek, akkor tudták

meg, hogy apánkat agyonverték. Ők ketten azt sem tudták, hol vagyunk, hanem Pista bátyám talált ránk Temerinben. (A tanú agyonverést emleget, pedig végül is az édesapját nyilván lelőtték. – M. M. megj.)

Mielőtt a németek mentek volna el a faluból, megállt ott egy nagy katonai teherautó, és aki menekülni akart, azt elvitték. (A falunak 1910-ben volt 102 német anyanyelvű lakosa is. – M. M. megj.) Apánk azt mondta:

– Én nem vagyok bűnös, nekem mindenem itt van, nem megyek sehova. – És maradtunk. Apánk agyonveréséről én soha egyetlen szót sem beszéltem sem az idősebb, sem a fiatalabb testvéreimmel. Pedig a bátyáim kérdezhettek volna, nem is csak engem, hanem még másokat is, mert a hadseregben mindketten altiszti rangot szereztek.

Emlékszem rá, hogy egyszer egy napon nagy lövöldözés volt a faluban, és azt mondták, hogy fölszabadultunk, itt vannak a mieink. Partizánok jöttek be a faluba, és nem sokkal később az embereket összeszedték. A magyar embereket. Házról házra jártak a fegyveres partizánok, és szedték össze őket. Nem volt razzia, mi gyerekek mindennap játszhattunk az utcán, de arra emlékszem, hogy a dobos fegyverekért dobolt egyszer. Édesapám elvitelének a körülményeiről csak annyira emlékszem, hogy amikor indult, akkor visszaszólt, hogy majd jövök én vissza mindjárt. Másnap vittünk utána melegebb gúnyát, azt hiszem, édesanyám vagy Vince. Vince beszélt is vele, azt mondta, jól van, nem volt semmi baja. Egyszer hallottuk, hogy nagy lövöldözés van ismét, és azután mondták, hogy ki vannak végezve. Volt a faluban egy kocsmá, a Porocki-kocsmá, és annak a pincéjében voltak a foglyok letéve. Volt egy orvos, és annak a házában a pincéjébe is. Akiket összeszedtek, azok közül nem sok jött vissza. Anyám és egy nagynéném úgy mondták, hogy akkor olyan 65–70 ember lett kivégezve. A mi rokonságunkból odaveszett: apám (Petrik Vince, született 1902-ben); Antal bátyám, ő fiatalabb volt, mint apám, meg Rideg sógor, ő apám nővérének a férje volt. Anyám rokonságából Téglási János veszett el a háború végén, a petőfistákkal ment el, és ott esett el Batinánál. A kivégezendők bent a faluban a falhoz lettek állítva, később, néhány nap múlva én megnéztem azt a helyet: össze volt a fal lövöldözve. Ez a postaépület fala volt, mintegy száz méterre a kocsmától, a községháza és a szerb templom közötti utcában. Beszélték akkoriban, hogy a tetemetek meghajtott emberekkel vitették a dögtemetőbe, annak idején név szerint is említették, hogy ki vitte el őket a sinterházhoz.”

Arról, hogy milyen család volt az, amelynek a családfőjét ilyen módon kivégezték, képet alkothatunk az interjúalany elbeszéléséből:

„Apám alacsony, vékony, jó kedélyű, víg ember volt, néha énekelgetett. A Dunderskiaknál volt szolgálatban Becskereken, elég sokat vándorolt, Mošorinban csak négyen születtünk a hét közül, Jani Becskereken, Rózi Šabacban, Vince Ujvidéken. A becskerei sörgyár alkalmazottaként ment ide-oda, s vele az egész család.

Elég kacifántos volt ott akkor. Mentek, házaltak, és elverték a népet. Megbeszélték, hogy na, máma ide megyünk, és elverjük őket. Nálunk nem voltak. Ami kellett, azt elvitték. A mošorini magyarok őslakosok voltak, mi 1935-ben mentünk oda lakni; akik 41-ben mentek oda, azok a háború vége előtt el is hagyták. Onnan jött el a Pásztor család Temerinbe. Pásztorékat itt is meg ott is az egész falu meg még a környék is ismerte. Nagyon rossz volt a lába, csak két mankón bírt menni, mégis fölnevelte a sok gyereket. Volt egy vagy néha két szamara, és egy kis kocsin járva a falut meg a környéket égetett meszet, vagy mint itt mondjuk: meszetet árult. Ment, poroszkált a falu utcáján végig a kis szamaras kocsin, és kiabálta: Meszet! Meszet! Ebből élt az egész népes család. Fölnevelt vagy hat gyereket. Ők is mošorini magyarok, csak ott még lóval járt meszet árulni.

A kilakoltatás úgy történt, hogy bejött két partizán, és mondta, hogy mindent vigyünk magunkkal a községházához. Onnan a kicsiket meg az öregeket meghajtott helybeli szerbek fuvarozták el Járekra, mi tízévesek már gyalog mentünk. Ez nem télen volt, hanem már a tél elmúltával. Télen még otthon voltunk, ősszel disznót is vágtunk, akkor még otthon volt a fater is.

Volt nekem ott szerb pajtásom is, a közvetlen szomszédban például egy Obrad nevezetű. Tudott ő is magyarul, de én jobban tudtam szerbül, általában szerbül beszélgettem vele.

Az útirány a faluból Sajkás (Sajkásszentiván) felé vezetett. Én azt az utat elég jól ismertem, mert az apám postás volt, és minden reggel mentünk Sajkásra a postáért. Annnyira ismertem az utat, hogy az ötvenes évek legelején, éppen ötvenben mennem kellett haza anyakönyvi kivonattért, s nem kellett senkit kérdeznem, merre van az út. Otthon egy régi ismerős adta ki az okmányomat, érdeklődött, hol élünk, mint élünk, de nem sokáig időzhettem, mert mennem kellett vissza Sajkásra, hogy le ne késsem a vonatot haza. Nyolc-kilenc kilométert kellett addig gyalogolni, mert más közlekedési lehetőség akkor még nem volt.

A községházától déltájban indítottak el bennünket, én egy zsákot vittem, egy sonka volt benne, meg meleg ruha. A zsákból madzagokkal hátizsák lett szerkesztve. Vince bátyám már nehezebb terhet cipelt. A kisebb gyerekeket meg Petrik öreganyámékkal kocsin szállították. Nem tudtuk, hova mentek ők, s azt sem, hova visznek minket. Sajkás előtt is meg után is tartattak velünk egy kis pipahuját. Sajkástól még aznap eljutottunk Kátyra, az újabb 7-8 kilométer, s onnan még 10 kilométer volt Járek. Útközben elkapott bennünket egy borzasztó nagy zápor, és mindannyian bőrig áztunk. Kátyon aludtunk.

Induláskor, amikor jöttünk ki a faluból, meg végig az egész úton is fegyveres katonák kísérték bennünket. Már ott, a faluból kivezető úton megtörtént, hogy őrünk mindent elszedtek azoktól, akiknek valamilyen tetszetős holmijuk volt. Mellettem haladt a négyes sorokban egy idősebb ember, s a tizenhat éves forma partizán elvette tőle a kabátját. Csak annyit mondott: ez a kabát nekem kell. Talán 150–200 személy lehetett a menetben, ha jól emlékszem, utánunk jött egy kocsi, és az fölsezdte a nagyon lemaradókat. Azt tudom, hogy nekem olyan nehéz volt az a sonka meg a ruha a zsákban, hogy úgy voltam vele, inkább húzom magam után a földön, mert nem bírja a vállam.

Kátyról a nyári úton mentünk át Járekra. Déltájban érkezünk meg. Ott külön volt minden falu magyar lakossága: egy csoportban a mošoriniak, másikon más falué, meg még külön a németek. Mi a német lágérba kerültünk. A szoba padlóján szalma vagy pozdorja volt, takaró meg kinek mije volt. Körülbelül három és fél hónapot töltöttünk ott, akkor – aratásra – már Nova Gajdobrára (Wekerletelep) kerültünk.

Járekon nagyon nyomorúságos volt az élet. Néhányan, akik mertünk, jártunk – szökdöstünk – ki Temerinbe koldulni. A temeriniék adtak. Nekünk még ismerősünk is volt ott, Túlabarán Tóth Antal bácsiék, mert az egyik bátyám náluk lakott korábban, onnan járt iskolába, agronómus akart volna lenni.

Én vakmerően mindent mertem. Azt a sonkát megőriztük Járekig, pedig Kátytól kezdve már én voltam a kicsiknek is a felügyelője, mert édesanyánkat onnan elvitték Újvidékre a gubógyárba dolgozni, Vince bátyámat pedig kirakodómunkásnak. Öreganyámra én nem sokat hallgattam. Volt ott Járekon egy velem egyívású cimbor, Zsámboki Pista, azzal mindent elloptunk, ami nekünk kellett. Loptunk mi még másik sonkát is meg kenyeret a partizán konyháról. Megfogott az őr, rám rivallt:

– Šta radiš ti ovde? (Mit keresel itt?) – Nem ijedtem meg, visszafeleltem:

– Slobodan sam. (Szabad vagyok.) – Úgy seggbe rúgott, hogy nekies-tem az ajtónak, és kivágódtam az udvarra, de a keblemben ott maradt a lopott élelem, azt észre sem vette.

A kisebbik gyerekek meg öreganyám előző este megérkeztek már Járekra. Amikor mi is megérkeztünk, akkor kerestem őket. De nem jó helyen, hanem a csurogiak között. Kérdezgették tőlem, hogy milyenek voltak. Emlékeztem a sapkájukra, kabátjukra. Mutogatták a gyerekeket, hogy ezek, ezek? Amikor rájuk találtam, nem kellett mondanom, hogy azok-e, mert úgy megőrültek, szaladtak hozzám, pedig éppen etette őket valaki. Öreganyámat még máshol találtam meg. Édesanyám körülbelül két hónapig nem volt velünk. Volt ott egy özvegyasszony, csurogi rokon, apai nagybátyámnak a felesége, Vicsekné, Mári ángyi. Ő fogta pártunkat, ő már korábban odaérkezett a csurogiakkal, és ekkorra már nagyobb volt a helyzetismerete, de később erre nekem nem volt szükségem, mert önállósultam jobban a Zsámboki Pistával.

Vittek bennünket minden reggel dolgozni. Volt ott a mai orvosi rendelő mellett egy kocsmá, a partizánok kocsmája, az előtt volt a gyülekező. Pistával mi ott szépen leléptünk. A búzát kellett volna acatolni kézzel. Beszöktünk a kertekbe, elbújtunk a szőlősorok között, és onnan lopakodtunk be a konyhára.

A meleg idő beálltával a rossz koszt következtében kiűtött a hastífusz! Volt ott a lágerben egy szürke meg egy sárga ló, azokkal a hullaszállítók nem győzték naponta hordani el a hullákat. Mink Pistával azt is kinéztük, hova temetik el őket. Eleinte nem is kellett temetni, hanem csak kivitték azokba a nagy kriptákba, félre volt lökve a födele, és lökdösték bele a hullákat. Amikor egy-egy kriptá tele lett, akkor kezdték a másíkba. Amikor mind tele lett, akkor máshova szállították már, valamilyen gödörbe.

Valószínűnek tartom, hogy a tífusz miatt, de máról holnapra kiűrtették a lágert. Aznap még dolgoztunk a határban, és délután kiadták a rendeletet, hogy azonnal el kell hagynunk a falut. Ekkor már annyian meghaltak, hogy naponta néha hárman is ott maradtak a szobában. Akit elkapott a hasmenés, az gyorsan kinyújtózkodott. Mentünk szólni, hogy vigyék. Jól meggritkultunk már, volt hely a házban, de én orvost egyet sem láttam, azt hiszem, más sem.

Járekról minket Wekerletelepre, azután meg Gajdobrára vittek. Ott már rendes bérért járt dolgozni édesanyám meg Julis – Antal bátyám özvegye –, Panni meg Böske nenémék. Akkor már a magunk kosztján éltünk.

Gajdobráról elengedtek bennünket. Kértünk papírt, hogy utazhasunk szabadon. Édesanyámnak adtak mindnyájunkra, de megmondták neki, hogy Mošorin, Csurog meg Zsablya területére be sem tehetjük a lábunkat. Édesanyám eljött előre Temerinbe, óvóhely után nézni. Tóthék beengedtek bennünket pár hónapra. A negyedik elemít itt jártam ki, azután elálltam szolgálni az Újföldben Tóth Misa bácsi tanyájára. Ötvenig ott voltam, akkor meggondoltam, hogy én mesterember leszek. Géplakatosinas lettem a szövetségben. Németh Imre bácsi meg Bálint Szilveszter voltak a mestereim.

Én tudom, hogy ezt a sorsot minek köszönhetem, mégis, amikor egyszer felszólítottak, hogy legyek a párt tagja, gondolkodás nélkül beiratkoztam. Kerestem én is, hogy minél könnyebben érvényesüljek. Egyszer ki is dobtak, de azután megint fölvettek.

Édesanyám itt halt meg Temerinben 1952-ben, rákban.

A házunk, úgy tudom, áll még Mošorinban, de át van építve. Bosnyákok vagy más telepések lakják.

Erről az egész mošorini, járeki meg egyéb dologról én soha senkivel nem beszéltem. Még a feleségemmel sem. Amikor a leszerelése után Pista bátyám itt Temerinben ránk talált, erről én övele sem akkor, sem azóta nem beszéltem. Senkivel.”

A mozsori magyarok tragédiájáról rigmusba szedett történetet szerkesztett néhány évvel ezelőtt Telecskán elhunyt, Mozsorról odaszármazott Petrik Veronka. Ő ugyan így címezi munkáját: Legenda a bácskai magyarokról, de nem legendát ír, mint láthatjuk, s nem úgy általában a bácskai magyarokról, hanem nagyon is konkrét történetet a saját falubelejeiről. Feljegyzésének külön értéke, hogy megemlíti benne, mikor zajlottak le az egyes események: a kivégzések, a falu magyar lakosságának kitelepítése stb. Legendája más helyen talán érdekes lehet teljes egészében, mind az 54 szakaszával, mi itt csak azokat a részeket emeltük ki, amelyek a történeteket dokumentálják.

Írta: Petrik Verona
Meghalt Telecskán.
Özvegye még él, Dávid utász,
a Temető sorban

LEGENDA A BÁCSKAI MAGYAROKRÓL

1.

*Az 1944. év október havában
A bácskai (mozsori) magyarok élete halálra volt ítélve.
Sok ellenfél összeült, s azon tanakodtak,
Hogyan, s miként fogják végezni bosszújukat.*

2.

*Minden magyar apát a pincébe csuktak.
Bűnöst, büntelent egyformán kínoztak,
Míg lelkét kiadta a rettentő kínokban.
Azután kihúzták, s mind a kutyát, úgy elásták.*

3.

*Azokra nézve, kit ki akartak végezni,
Rettentő kínjuk tartott 11 napig.
A többire még hat hétig várt a nagy szenvedés
Minden nap számtalanszor rakták rájuk a verést.*

4.

*11 napig tartottak a kínok.
Minden nap háromszor halálra kínoztak,
Éjjelenként pedig kínozták, míg ki nem fáradtak
November 2-án megkötözve golyó elé hajtották.*

5.

*Ruhájuktól megfosztva, testük összeverve,
Felismerhetetlenné tették az emberi testet.
Csak rövid alsót viseltek, hogy a szégyent elfedjék,
Így kísérték őket ki a vesztőhelyre.*

6.

*Sok jó testvér egybe volt összekötözve,
Hogy még nagyobb fájdalmat érezzenek szívükben.
Szemben állították a kegyetlen golyóval,
Hogy utolsó percük is fájdalmas legyen.*

7.

*Szomorú nap a halottak napja
Sok magyarnak lelke szállott égbe az nap.
Kinek apja, anyja, kinek jó testvére,
Szívet tépő fájdalom, jaj szállott fel az égbe.*

10.

*Míglen 1945-ben április hó 18-án
Mind magyart hajlékából kihajtottak,
Sok szenvedő édes anyának szíve nyögött fájdalmában,
Mert kis gyermeke azt mondja: „mama álmos vagyok még.”*

11.

*Senkinek irgalom nem adatott,
Menni kellett kicsinek nagyok.
Még kenyeret se engedtek a kicsinyek részére,
Hogy vitték volna a szenvedés útjára.*

12.

*Kifosztottak mindenünkből,
Ruhánkból és élelmünkből,
Pénzünkből és ékszerünkből,
Sok jó anyát gyermekétől.*

16.

*Minket pedig négyesével az utcára kiállítottál,
Mindenféle söpredéknek célutáblája lettünk,
Fájó szívvel búcsút vettünk
Kedves hajlékunktól.*

31.

*Megjött végre 1945. VI. hó 8-dika,
Mikor megnyílt a loger kapuja,
Felírkáltak külön minden falut sorba,
Tálat, kanalat összeszedtek nyomban.*

33.

*Menet Gajdobrára sokat szenvedtünk,
Az éhségtől igen fáradtak voltunk.
Melegségtől, szomjúságtól igen kitikkadtunk,
Beteg testtel, fájós szívvel soká nem mehettünk.*

39.

*Azt mondják nekünk a partizánok,
Hogy ne hallják, hogy mondjuk, hogy logerban vagyunk.
Logerban nem vagyunk, de szabadok se vagyunk.
Csak a háború végéig itt kell maradjunk.*

40.

*Hatvan deka kenyér járt minden napra,
Bableves, tésztaleves, reggel rántott leves,
Ez is néha sós, de többször sótalan,
Ezen akarják, hogy 14 óra hosszat a földet vágják.*

43.

*Megkaptuk, kik éltünk a lógeros levelet,
Mehettünk az országban koldulni eleget,
Szenvedhettünk immár, míg otthonunk nem lesz,
Földön-futók lettünk, otthonunk sose nem lesz.*

(A Legenda írója a 14. strófában megemlíti, hogy „sótalan gancára” voltak utalva, amittől sokan meghaltak. Ő a harmadik tanú, aki ezt említi.)

Zsámboki Katalin

„A bátyám, Zsámboki István, ősszel elment a Petőfibe, minket meg néhány hónap múlva elhajtottak a faluból Járekra a lógerba. Hidegben, szakadó esőben meneteltünk gyalog, előbb Újvidékre a selyemgyárba, azután meg Járekra. Indulás előtt mindent elszedtek tőlünk, még az ezüst fülbevalót is kiszedték a fülemből, amit édesanyám vett még kicsi koromban. Akinek volt nyaklánc, gyűrűje, azt is elszedték.

Amikor a járeki lógerből elvittek bennünket Gajdobrára, ott egy alkalommal édesanyám bement a faluba zsírért. Egy padon ott látott három partizánt üldögeálni, maguk között beszélgettek, hogy fel kellene állni, átadni a helyet ennek az öregasszonynak, mármint az édesanyámnak. Föl is álltak, és édesanyám az egyik katonában akkor ismerte meg a bátyámat. Összeesett. Azután kijött a házhoz, ahol laktunk, jött vele a bátyám is.

Én úgy tudom, hogy minket azért engedtek haza Gajdobráról, mert az önkéntes katonák nem akartak a frontra menni, ha mink lógerban vagyunk fogva tartva.”

Zsámboki Katalin: „Minket azért engedtek ki a lógerből, mert a katonáink nem akartak kimenni a frontra, ha mi láborban élünk.”

TÜNDÉRES

(*Vilovo, Vilova*)

Korsós Éva

„Az uram Vilován volt rendőr a magyarok idejében. A rezsim összeomlása után elindultunk, hogy elmenekülünk, de Temerinben meggondoltuk magunkat, és visszatértünk. Vilovára kocsin érkeztünk, egyik ló a miénk volt, a másikat kölcsönkértük. A községháza előtt megálltunk, az uramat, Dujmovics Antalt lerántották, engem a három gyerekkel lelődöstek a kocsiról. A legidősebb fiam 1930-ban, a második 1932-ben, a legfiatalabb pedig 1941-ben született. Akkor ismét állapotos voltam, harmadik hónapban, a gyereket tavaszig viseltem, akkor a sok meghurcoltatás következtében elment tőlem. Pedig akkor már senki sem bántott, sőt inkább a falubeli szerb asszonyok is együtt sírdogáltak velem, sajnálták az uramat, akit agyonvertek, lelőttek, meg a Pali fiamat, a középsőt, akit egy helybeli lelőtt.

Ahogy az uramat lerántották a kocsiról, bevitték a községházára. Utána nagy lövöldözés támadt, és jöttek ki, kiabáltak, hogy lelőtték, pedig nem volt igaz. A kocsit, a csomagunkat elvették, elmentünk a házunkhoz, de az zárva volt, a kulcsok a kocsin maradtak a holmival; mentünk hát, ahova lehetett: az istállóba. Ott aludtunk néhány napig.

Nekem megparancsolták, hogy járjak a községházára takarítani. Ott találkoztam többször is az urammal. Nagyon össze volt verve, a feje tisztára bedagadva. Egy napon azt mondta, hogy másnap elviszik őket dolgozni. Másnap kivégezték. Azt hallottam, ki kellett nyitnia a száját, és belelőttek, mert nem akart senkire rosszat mondani.

A gyerekeim kimentek aznap az utcára, minden tilalmam ellenére, és azzal jöttek haza, hogy mama, most dobálják a hullákat a kocsira. Én azt mondtam a gyerekeknek, hogy ugorjunk a kútba, mert egy szerb ember figyelmeztetett, hogy a legidősebb fiamat is le akarják lőni. A középső fiam nagyon ellenezte, hogy öngyilkosok legyünk, azt mondta, inkább

A volt kündressi községháza

lőjenek agyon minket is. Másnap bementem a községházára, és kérdeztem, mi lesz velünk. El akartam onnan menni Lokra, ahol a falu szélén élt a mostohaanyám, Pethő Ilona. A községházán elküldtek egy másik szobába, elébem tettek három petróleumlámpát, hogy tisztítsam meg a cylinderüket. Amikor elvégeztem, vártam és tébláboltam, kimentem a folyosóra, és egy másik szobából kihallatszó hangokra figyeltem. Rólam beszélgettek. Valaki azt mondta:

– Treba je ubiti. Ništa, samo ubiti. (Meg kell ölni. Semmi mást, mint megölni.)

Egy másik meg azt mondta:

– Nemoj! Ima troje dece! (Ne tedd! Három gyereke van.)

Adtak egy papírt, hogy mehetek. Nekem alig volt jártányi erőm. Föltettük a megmaradt holmit egy dragacsra (tragacs), és elindultunk. A gyerekek tölték a dragacsot. A mostohaanyám házánál fogott el igazán a gyöngeség. Az udvarban átnyaláboltam az eperfát, és ott kisírtam magamat, addig nem is sírtam. A mamától, mire hozzá értünk, szintén mindent elvittek.

Egy ideig hajtottak dolgozni, kukoricát törni. A két kisebb fiam otthon maradt, a legnagyobbik meg Temerinbe ment, ott volt inas. Reggel mindig nagyon rájuk parancsoltam, hogy ki ne menjenek sehova. Egy délből mégis arra értem haza, hogy a középső fiamat lelőtték. Mire

hazaértem, már meg is halt. Az történt, hogy többedmagával kiment tűzrevalóért, és Tanasije Atanackov lelőtte. Ez már karácsonykor történt, az uramat meg halottak napján. A fiamat a község temettette el, még papot is hoztattak Titelből, de Tanasijének nem lett semmi baja. Hogy mi volt az oka, hogy a gyereke rálőtt, sosem tudtam meg. A fiam nem halt meg mindjárt, hanem a kukorica szélében talált rá Kormos Jóska vagy Sándor, nem tudom már, melyik a kettő közül. Ennek mondta el a gyerek, hogy a Tanasije hasba lőtte. Azt mondta még ennek a Kormosnak, hogy szóljon a mamának, hozzon egy pohár vizet, nagyon szomjas.

Tanasijének a fülébe jutott, hogy ez a Kormos meséli a faluban, mit mondott róla a gyerek, és megfenyegette: vigyázzon, mert ő is arra jut. Tanasijével azelőtt nekünk soha semmi gondunk nem volt. Hentesüzletet tartott, nála vásároltunk. Később azt beszéltek róla, hogy a feleségét is eltette láb alól, majd öngyilkos lett.

Lokon egy ideig, talán egy vagy két hétig állandó készenlétben éltünk, hogy elhajtanak bennünket. Este sosem vetkőztünk le. Egyszer jött szólni egy szerb asszony ismerősöm, hogy nem bántanak bennünket, mert a faluban a többség nem írta alá azt, hogy el kell hajtani bennünket. Ez az asszony is velem rítt, hogy szegény Antal, mért kellett neki meghalnia. Antal rendőr volt már a razzia idején is, de nem árult el senkit, hanem mint rendőr a csendőrök parancsára megmondta, hogy hol laknak azok, akiket keresnek.

Erre az egész gyilkosságra én csak keserűséggel gondolok. Átkoztam a magyarokat is, hogy minek jöttek, de ha már jöttek, minek gyilkoltak, hát hiszen jól megvoltunk mi itt a szerbekkel, de átkoztam ezeket a gyilkosokat is, mert duplán visszakaptuk.”

SAJKÁSLAK

(Lok)

Varga Erzsébet

„Temerinben születtem 1914-ben. Elmondok mindent úgy, ahogyan tudom Lokról (Sajkáslak) és Újvidékről is, csak nem szeretném, ha a most használt nevemen tenné közzé.

A tévén sokszor látom, mutatják, hogy mit csináltunk velük, de mikor mutatják már, hogy ők mit csináltak velünk?

Férjem a Szántó-Polacsek cégnél dolgozott Újvidéken. Én a szüleimmel az első világháború alatt Temerinből Lokra mentem, ők ott vettek házat meg földet. Amikor 1944 végén Lokról el kellett menniük, a házuk, földjük meg a rétben és a loki hegyen (Titeli fennsík – M. M.) a nagy falka disznójuk odaveszett.

Élt Lokon egy barátom, Sáfrány Katica, nekem az mesélte el, hogy ott mi történt 1944 őszén. Ő nem volt férjnél, itt szolgált Újvidéken, az anyja kofa volt, járt az is hozzám Újvidékre, meg ő maga is meg szokott itt látogatni. Katica elmondta nekem, hogy Lokon a községháza előtt, az utcán lövöldözték le az embereket, a nép meg a túloldaltól nézte. A kivégzendők között ott állt Tóth Antal helybeli földműves, a túloldalon meg a nézők között a felesége. Antal felesége vigasztalásul odakiabált a férjének: »Ha meg kell halnod, ne sajnáld! Magyarként halsz meg.« Az odaállítottak lelövöldözése után a tetemeket kocsira dobálták, és a dögtemetőbe vitték, kivéve ezt a Tóth Antalt és még egyet, Kalo János újságkihordót, ezeket rendesen eltemették a temetőben. Hogy miért tettek velük ilyen kivételt, azt ma már nem tudom megmondani.

A kocsira dobált halottnak hitt emberek közül egyszer csak magához tért Milánovics Károly. Fölkelt a szekéren, és a nyakában csüngő Mária-érmét csokolgatta, hogy az megmentette őtet. A kocsin mindjárt fejbe lőtték.

A befogott rabokat lelövés előtt kínozták is. Köztük volt egy nagybátyám is. A magyar hatóságok kivonulásakor ő el akart menni, de azután

A sajkáslaki magyarok kivégzésének színhelye 1990 őszén

meggondolta magát, és mégis ott maradt, mert úgy gondolta, ő nem csinált semmit, nincs oka elmenekülni. Még aznap éjjel elvitték. A falusi dobos elment, őt Vilovón (Tündéres) elfogták, kocsi után kötözve viszhazahozták és kivégezték. A nagybátyám Varga Ferenc volt, megkínnozták és kivégezték. Unokatestvérem - Ferenc bátyám lánya - most is él másik két testvérével. A kivégzettek között volt egy szerb ember is. Név szerint megemlíthetem még a kivégzettek közül Kis Sanyi rendőrt és egy másik rendőrt is, akinek azonban már csak az egyik nevére emlékszem: Konrád. A dögtemető a temetőn túl van, a csontjaikat ott kell keresni.”

Pásztor Antal

Pásztor Antal 1990 őszén Sajkáslakon több helybeli magyarral kiváltotta az egykori dögtemető helyét, és megegyezett a föld tulajdonosával, hogy azt nem fogják művelni, hanem ő megjelöli, hogy ott nyugszanak az 1944 végén kivégzett sajkáslaki magyarok. A területet körülkerítette, a közepébe pedig egy keresztet állított. Azután elkezdte gyűjteni a kivégzettek adatait, és az alábbi listát állította össze:

1. Pásztor Péter erdész (Pásztor Antal édesapja), 2. Csonka Antal cséplőgép-tulajdonos (Pásztor Antal anyai nagypapja, állítólag a cséplőgépe miatt

*Pásztor Antal, akinek a családjából sokan oda-
veszttek a vérengzés során, s aki 1990-ban
körülkérlette és egy fakerezzel megjelölte a
dögtemetőben azt a helyet, ahol az áldozatokat
eltemették*

végezték ki, hogy a társa vehesse tulajdonába), 3. Konrád István rendőr, 4. Milánovits Sándor földműves, 5. Milánovits Károly, Sándor fia, kocsmáros, 6. Krizsán János földműves, 7. Krizsán Tamás, János apja, földműves, 8. Varga Jóska földműves, 9. Tokos István (vagy Pál) boltos, 10. Tokos István, a boltos fia, 11. Zórád György cséplőgép-tulajdonos, 12. Kiss Sándor rendőr, 13. Kormos Mihály halász, 14. Varga Ferenc földműves (nem azonos a fentebbi-vel), 15. Nagy István (Selo), 16. Paska János, 17. Kasza Illés, 18. Hegedűs Ferenc, 19. Csonti Pál, 20. Bagi János rendőr.

Kivégezték három leventeoktatót is, mégpedig nyomban a falu felszabadulása után: 21. Tóth Antal, őt elsőként lőtték le az utcán. Felesége tragacson tolta ki a temetőbe, 22. Sava Radosavljević, 23. Kalapáti János.

Az áldozatok között számon tartják (24.) a loki illetőségű Dujmolics Antal rendőrt, akit Vilovón (Tündéres) végeztek ki, özvegye szerint az ottani dögtemetőben van eltemetve és (25.) Dujmolics Pál 12 éves kisfiút, akit tisztázatlan körülmények között Tanasije Atanackov lőtt le. Atanackovot ezért nem vonták bűnvádi felelősségre.

Végül számon tartják a kivégzettek között (26.) Ternovác Mihályt és (27.) Bózsó Jánost, akik elmenekültek, de elfogták, visszahozták, és itt kivégezték őket. Ez utóbbinak a kivégzéséről Pásztor Antal az alábbi nyilatkozta:

„Én abban az időben kanász voltam, és bejártam a községházára, mert ott egy teremben volt a kanok takarmánya. Egy reggel ebben a teremben az ablakülcincsen láttam felakaszva Bózsót. A térde a földre ért, nem tudom, hogyan akaszthatná fel magát így valaki, de azt mondták rá, hogy öngyilkos lett.”

Pásztor a többiek likvidálásáról is nyilatkozott:

„A kivégzés itt volt a községháza falánál. A foglyokat hármásával vagy ötösével összekötözték és falhoz állították, azután a tetemeiket kivitték a dögtemetőbe. Azt egy ideig tilos volt megközelíteni, de öreganyám titokban

Pásztor Antal a dögtemető körülkörtött helyén. Néhány héttel a felvétel készítése után, 1991. február elején a Titel községi felügyelőség rendeletére a keresztet és a kerítésoszlopokat kidőntötték

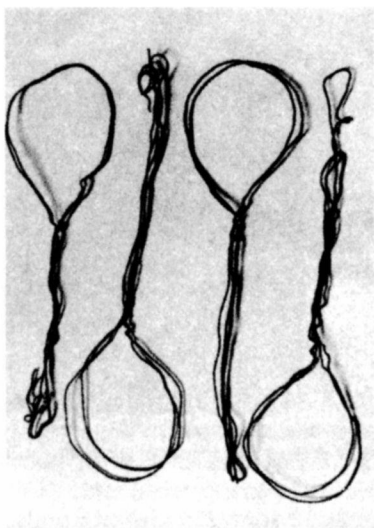
minden évfordulón kivezetett oda. Amint átértünk a vasúton, elkezdett sírni, és odáig sírdogált. Ezt az utat én jól megjegyeztem magamnak, ezért is tudtam, hol kell megjelölni a helyet. Azt hallottam nemrég, hogy egy helybeli följelentett engem a hatóságnál a kereszt fölállítása miatt, a feljelentő neve Radosavljević Stevan, a csúfneve Šćefko vagy Koljač.

Az én apám a harmincas évektől baloldali mozgalmista volt. A zrenjanini cukorgyárból emiatt kidobták a marseilles-i királygyilkosság után. Negyvennyolcban engem fel akartak venni a pártba, de én kijelentettem, hogy soha semmilyen pártba nem lépek be, mert az apámat a saját párttestvérei, a kommunisták végezték ki. S ennek, hogy kivégezték, még sokkal később is következményei voltak rám nézve. Ötvenhatban például katona voltam, az egységünkben a műhelyfőnök. Ekkor jött az, hogy katonákat visznek a Sínai-félszigetre. Ki voltunk jelölve az egységből néhányan, és minden elő volt készítve az indulásra. Mi, kijelöltek mindannyian azonos módon a karunkra tetováltattuk ennek emlékét, de mielőtt indultunk volna itthonról, megérkezett a karakterisztikám, amiben az volt, hogy háborús bűnösnek a fia vagyok, nem megbízható. Nem vittek el, s a műhelyfőnöki beosztásról is leváltottak.

Leszerelésem után a kocsmában egyszer magához intett az anyjáról magyar Jovo Belin, és azt mondta: »Anti, nehogy azt hidd, hogy az apádat én verettem agyon.« Én azt válaszoltam, hogy nem tudom, ki verette

Milánovics Sándor édesapja nem halt meg a kivégzettekre adott sortól, s amíg a nyakában lógó Mária tremnek ezért hálálkodott, lepuffantották

Azok a drótok, amelyek ez előző képen Milánovics Sándor kezében láthatók. Öreganyja szedte őket össze a dögtemetőben, ezekkel voltak összekötözve a kivégzettek.

agyon, és elfordultam, mire ő megjegyezte, hogy olyan makacs vagyok, mint az apám. Én tudni akartam, hogy mi bűne volt az apámnak, és most egy hónapja (1990 októberében) fölkerestem Tomo Prekajacot, aki 1944-ben itt, Lokon párttitkár volt, s megkérdeztem, mi bűne volt az apámnak. Azt válaszolta: „Antika, nema problema. Ja ću kazati istinu.” (Anti, semmi gond, én megmondom az igazat.) Apádnak azért kellett meghalnia, mert 1941-42-ben a magyarok kivégeztek Lokon ötvenhét embert, és ez volt a bosszú, de a vétekesek elmenekültek.

Az én apámat a legutolsónak vették a kivégezendők közé, mégpedig úgy, hogy valamilyen ügyben bement a községházára fogatostul, ott valami haragosa meglátta, és levettette a kocsiról. Ez a valaki azért haragudott rá, mert még legénykorukban összevesztek, és apám megverte. Apámat nem kínozták meg, mint a többi, mert ahogy levették a kocsiról, nem sokkal utána ki is végezték. Ki volt dobolva, hogy minden tizennégy éven felüli lakosnak oda kell mennie a községházához, ahol a kivégzés történt. Úgy tudom, hogy orosz tisztak vagy tiszt

ellenezte a kivégzést, de egy Vasić nevű helybeli valahonnan szerzett pálinkát, az orosz leitatta, és a kivégzés ekkor történt, november elseje és harmadika között. A nagybácsim, Zórád György egyszer haza lett engedve, hogy átöltözzön. Anyom sokáig őrizgette a véres alsóneműt, amit az ura akkor levetett. Őrizgette, mert nem sokkal ezután kivégezték az embert. A lelövöldözött embereket nem tudták összekötözöttten kocsira rakni, ezért a kezükön a drótot fellazították, s ezekből a drótokból a sintérgödör helyén sokat megtaláltak.”

Milánovics Sándor

„A szüleim életében nagy szerepe volt szűz Máriának, a Rózsafüzér királynőjének. A loki oltárkép őt ábrázolta, s apám az ottani magyar templom egyik legelső keresztseltje, 1913-ban született. A háború végén a családból ki lett végezve az édesapám, Milánovics Károly, az ő apja, Milánovics Sándor, anyai öregapám, Zórád György és a sógorok közül Csonka Antal és Tóth Antal. November 15-én Zórád öreganyámnál voltam, akkor ő már tudta, hogy aznap ki lesznek végezve, szaladgált a házban le-föl. Az ismerős szerbek közül vele együtt jajgatott Atanackov Zako bácsi családja, pedig nekik egy testvérüket a magyarok kivégezték 1941-ben. Milánovics öregapámat nem találta el rendesen a golyó, s ő hálálkodva mondta, hogy megmen-tette a Rózsafüzér királynéja. A helyszínen lelőtték.

Zórád öreganyám másnap kilopakodott a temetőbe, és éjjel összeszedte azokat a drótokat, amivel a kivégzendők össze voltak kötözve, s amelyek lehullottak a kezükről, amikor a hullákat a kocsikról lelőkdösték. Ezeket a drótokat előbb leszurkálta a gödör szélére, hogy megjegyezze, később meg összeszedte, és 1976-ban az egyik lányomtól elküldte hozzám, hogy ha akarom, örözzem meg én őket, ha meg úgy gondolom, akkor dobáljam őket el. Én megörözttem. Verset is írtam róla, ami megjelent a Naplóban. Mert ez nem dicsőség, hogy megírtam, de meg kellett írnom, magától összeállt, mert enélkül én nem élhetek.”

Prekajac Tomislav

„1910-ben születtem Lokon. Otthon voltam akkor, amikor ezek a kivég-zések történtek, mert internálva voltunk előbb, de október 27-ére hazaértem. Lok már felszabadult, az emberek akkorra le voltak tartóztatva. Én akkor ott a pártbizottság titkára voltam. Én szerveztem a pártot. Ez a kivégzés tiszta bosszú volt. Egy csoport akarta. Megtorlásul. A razziáért, amikor 53 embert kivégeztek, köztük a testvérbátyámat és a nagybátyámat. A jég alá kerültek.

Hogy ebben volt-e részük a helyi magyaroknak, azt ki tudhatja. Volt, akinek köze volt hozzá. Volt ott a régi Jugóban egy rendőrpapancsnok, aki verte tánc után a magyar legényeket. Az ilyeneket is keresték a razzia idején. Azután jött erre a bosszú. Alakítottak egy bizottságot, és az döntötte el, kit kell letartóztatni. Összeszedtek vagy húsz magyart, és verték őket, azok könyörögtek, de hiába. Őt önkéntes jelentkezett, köztük a testvérbátyám, és ők képezték a kivégzőosztagot. Ez november 15-én történt. Én egyedül voltam, aki elleneztem, hogy így vegyünk elégtételt a korábbi történetekért. Nemhogy leszavaztak volna, hanem azt mondták, hogy álljak én a kivégzendők helyére. Azt mondták, azért ellenzem a kivégzést, mert a magyarok jó napszámosok, és félek, hogy ha kivégezzük őket, nekem nem lesz napszámosom. A kivégzést huzavona előzte meg, aláírásokat gyűjtöttek; főleg a korábban meggyilkolt férfiak özvegyei írták alá a követelést, hogy a magyarokon meg kell bosszulni. Házzól házra járt valaki, és erre névaláírást gyűjtött.

Az emberek odajöttek nézni a kivégzést. A kivégzendők ötösével össze voltak kötözve dróttal. Össze voltak verve, ki voltak éheztetve. Nagy Pista apját a Pista apósa lötte le.

Negyvenegyben, amikor bejöttek a magyarok, akkor az apámat le akarták lőni mint a szerb önkéntes katonák szervezetének elnökét. Mivel ő beteg volt, akkor már húsz éve szélütött, akkor a katonák rám estek, hogy engem lőnek le. Három magyar katona, puskával, meg egy Kongó nevezetű helybeli. Vezetnek a községházára, de nem a főkapun át, hanem körül az udvarba. Ott a sarokba állítanak. Hoz egy katona egy kéve szarát, leteríti, felállítja a géppuskát, és ráfekszik a szárra, nekem meg parancsolgat: egy kicsit errébb, egy kicsit arrébb. Egy másik meg hozza a golyófüzért neki. Ez éppen szerb húsvétkor volt. Egyszer csak jön a magyar pap, Gertner János, Johan. Meg egy magyar főhadnagy. Jön velük vagy húsz fehér szalagos nemzetőr. Valamennyien helybeli polgárok. Köztük van Cseh Misa. Készülnek, hogy lelőnek, ezek meg egész bizottsággal jönnek tiltakozni a lelövés ellen. Kérdezik tőlük: »Milyen ez a gyerek?« Azok meg kórusban: »Nagyon jól!« Erre odajön a tiszt, és azt mondja: »Ereggy haza.« A pap vezette oda a főhadnagyot, mert nála volt elszállásolva, a nemzetőrök meg mind a pártomat fogták.

A magyarokat a razzia miatt végezték ki. Živa Babić volt a kivégzőosztag parancsnoka. Odavezényelték a halálraítélteket, ötösével össze voltak kötözve, a fal felé fordította őket, és puskából rájuk lövetett. Őt kivégző az öt halálraítéltre, úgyhogy lehetett tudni, ki kit végzett ki. A huszonvalahány ember között három fiú és apa volt. Mert ők megakadályozhatták volna, hogy

Lokon is legyen razzia. Mert Lokon nem kellett volna okvetlenül lennie. Mint amikor a Dunán átjött egy partizán, és lelőtt három határórt, és ezt meg akarták a magyarok bosszulni. Schumacher, egy német volt a jegyző, a magyarokkal megakadályozta. Ha a razzia idején a magyarok így kiállnak, akkor ez a bosszú sem lett volna. Koviljban ezért nem volt, Kátyon sem. De aki akkor vétékes volt, mint ez a Mazán, Kókai, azok mind elmenekültek. Kettőt utólag elfogtak, és visszahozták. Ternovácot és Bózsót. Aki vétlen volt, az nem menekült el. De el lett döntve, hogy húsz magyart ki kell végezni. Ott is van a húsz, de egyet, Hegedúst valaki ki akarta közülük venni. De ki legyen helyette? Hát akkor leszavazták ezt a többiek, és Hegedúst is ottfogták. Valaki hozott pálinkát, s amikor berúgtak, akkor...”

Farkas László

Arról, hogyan folyt a kisebb bácskai helységekben a felszabadulás első napjaiban a magyarok felelősségének megállapítása, álljon itt még egy szemléltető példának a Garešnica (Bjelovar) vidékéről Belgrádba, majd onnan a Bácskába vándorolt szegény ember, Farkas István esete, melyet fia, az 1932-ben Belgrádban született Farkas László mond el.

„Édesapám sörgyári munkás volt Belgrádban, a sörgyár kertésze. Az első világháború után ment szülőhelyéről Belgrádba. Nagyszüleim még Somogy megyéből vándoroltak Bjelovar környékére. A család tehát szinte generációról generációra vándorolt, kereste a helyét a nap alatt. Két bátyám még Horvátországban született, én már Belgrádban. A negyvenegyes bombázáskor Zentára menekültünk, s édesapám ott városi hivatalnoki állást vállalt, ahol 1943-ig dolgozott, akkor átmentünk Budiszavára (Tiszakálmánfalva), a községi adóhivatalba kisegítőnek. Innen 1944 elején áthelyezték Kabolba, vagyis Koviljba. Nem tudom, hogy Kabolban kinek a házában laktunk, de nem lehetett valami jó módunk, mert negyvennégy októberében visszamentünk Budiszavára, és beköltözködtünk egy elhagyott német házba. A családban ekkor hárman voltunk, édesapám, édesanyám és én. Két bátyámat bevonultatták katonának. Egyikük 1920-as, a másik egy évvel fiatalabb volt.

Október első napjától 22-éig olyan interregnumféle állapot volt. Időnként esetleg végigvonult néhány katona a falun vagy bekarikázott kerékpáron egy-egy járór. Huszonkettedikén egy egység átvonult a falun, megálltak valamennyi időre, valamilyen politikai beszéd is volt, hogy elérkezett a szabadság napja. Ezután három napon át vonultak az oroszok, és nyomukban jöttek a kaboliaiak, ők vették át a hatalmat. Huszonhatodikán este jött

hozzánk két fegyveres, zörögtek a kapun, édesapámat keresték név szerint. Azt mondták, be kell mennie a községházára. Ő elment, én pedig édes-anyámmal másnap meglátogattam. A községi zárkában találtuk meg, beszélgettünk vele, én is. Anyámnak mondta, hogy vigye be hozzá a szakszervezeti igazolványát, amit még Belgrádban szerzett, ahol aktív és szervezett szakszervezeti munkás volt. Másnap a könyvecskét be is vittük, s ezután még három napon át járt hozzá az édesanyám.

Apám a sörgyárban szervezett munkás volt, ezért 1935/36-ban felmondtak neki. Mi mindannyian jól beszélünk szerbül.

A budiszavai kisbíró néhány hét múlva visszaadta apám könyvecskéjét, azt mondta, hogy a terem ablakának a párkányán találta meg. Feltételezésünk szerint az volt a bűne, hogy az adóhivatalban dolgozott. Anyám látogatásakor alig szólt, anyám úgy vélte, hogy bántották. A harmadik nap estéjén azt tudtuk meg, hogy elvitték Budiszaváról további kihallgatásra. Anyám kereste itt, akkor azt mondták neki, hogy keresse Koviljban, mikor meg ott kereste, azt mondták neki, hogy a koviljiakat nem lehet erről kérdezni. Később annyit hallottunk hogy egy budiszavai parasztot aznap meghajtottak, hogy édesapámat négy másik társával együtt vigye ki a kovilji határba. A kocsist ott leszállították, elzavarták onnan, és vissza sem adták neki a fogatot. A kocsin ott volt az édesapámon kívül a kovilji kisbíró, egy kovilji cipész és egy budiszavai ember, akinek a bátyja nyilas volt. Az ötödiket már nem tudom, ki lehetett, arról azt hallottam, hogy járőr fogta el. Az eset 29-én történhetett. Azt mesélték, hogy ott a kovilji határban agyonverték őket. Erről csupán azt a részletet hallottuk, hogy négyen nyomban meghaltak, az ötödik pedig négykézláb mászkált még a többi között.

A háború végén, amikor már gimnáziumba jártam, az újvidéki gimnázium segélyt kapott a háborús árvák megsegítésére. Én is jelentkeztem. Az igazgató kikérdezett, és amikor megtudta, hogy milyen körülmények között halt meg az apám, azt mondta, hogy a segélyt nem éppen ilyeneknek szánták. Ha véletlenül továbbítja a kérelmemet, nyilván még bajom is lehetett volna belőle."

Budiszaváról ebben az időben összeszedték az összes magyar férfilakosságot, és a többségüket Titelre terelték munkatáborba. Egy informátor szerint mindössze két, illetve három férfit nem vittek el. Az egyik volt Balázs Ferenc. Ő azért maradhatott otthon, mert ismerte a helybeli svábokat, és rábízták az elhagyott házakban visszamaradt sváb vagyon mentését. A másik férfi Masa János volt, ő azért maradhatott otthon, mert traktora volt, és azt csak ő tudta kezelni. A harmadik, akkor még inkább legényke, ennek a Masának a fia volt, s azért maradhatott otthon, mert ő is értett valamit a traktorhoz. Később hazaengedték Masa Péter tanítót az iskolát szervezni.

Alsó- és Felsőkabol, amelyek ma az egységes Kovilj falut képezik, nem voltak a magyarok által tömegesen lakott települések. A közelében van egy ősrégi, a török idők után felújított szerb kolostor, amelyről feltételezik, hogy Szent Száva és az egyik Árpád-házi magyar király találkozásának helyén és emlékére alapították abban az időben. Az 1910-ben még két falunak számító helységnek összesen 5160 lakosa volt, ebből mindössze 333 vallotta magát magyar anyanyelvűnek, és 138 németnek. A magyarok száma 1948-ra 275-re csökkent, 1981-re pedig 176-ra. A németekről ekkor már nincsen külön kimutatás, benne foglaltattak az egyéb népességcsoportban, amelynek a száma 1948-ban 22 főt tett ki. Nagyjából hasonló magyarságcsökkenés tapasztalható az egész egykori Sajkás-vidéken.

BUDISZAVA

(*Budisava, Tiszakálmánfalva*)

Zsúnyi József

„A magyar időben Szekeres János bácsi volt a bíró, olyan 1907-1908- beli lehetett. A vasút itt több ízben föl lett robbantva, emiatt meg azért, mert két határvadászt lelőttek a partizánok, a szerb tanyákról összeszedték a parasztokat családostól, és falhoz állították őket. Szekeres János bácsi meg körülszaladta a magyar tanyákat, és összezsúfoltatta a magyar parasztokat, és odaálltak a katonák meg a szerb parasztok közé, és azt mondták, hogy ezekért ők garantálnak, így hát a szerb parasztokat elengedték. Negyvennégyben a bejövő partizánoknak az volt az első dolguk, hogy bevitték Szekeres Jani bácsit, és úgy összeverték, hogy nem is tudott a saját lábán hazamenni, hanem Zsúnyi János és Grisza Sándor támogatták haza. Másnap mentek érte ismét a partizánok, de ekkorra belehalt a sérüléseibe. Aznap összeszedtek 16–17 más magyart. Másnap temették Szekeres János bácsit, és a temetőben beszéltek egymás között az emberek, hogy akiket összeszedtek, azokat elvitték. Egyesek azt mondták, hogy a kovili kolostorba, mások meg azt, hogy Zsablyára.

Október huszonhatodikán este nagyon ugatott nálunk a kutya. Oda-mentem a kiskapunkhoz, mert akkor már tusakodás zaját is hallottam. A kutya kiszaladt az utcára, abban a pillanatban lelőtték. Az utcán ott állt négy szomszédunk marhalánccal összekötözve. A nevükre is emlékszem: Hasovics Imre, Vlada Takač, Takács András és Nagy János. De mintha ott lett volna Gajdos István és Szivel Ferenc is. Én úgy tudom, hogy ezekben a napokban az alábbi magyarokat vitték el: Nagy János, Szivel Ferenc, Takács András, Gajdos István, Hasovics Imre, Tarka János, Varga Lajos, Horváth Jóska, Keszege, Jánosi Józsi, Hevér Sándor, Bohócki, Molnár Lajos, Sós István, Horváth János, Vida József és Horgász István. Ezek voltak a helybeliek. Elvitték még Farkas István és Kis Misa

újonnan jötteket, s rajtuk kívül még vagy tíz telepest, akik Szerémségből jöttek át lakni, közülük ezekre emlékszem: Fincsur, Bézi, Törpéék. Azért nem tudok többet felsorolni, mert ezek akkor még éppen csak kezdték építeni a házukat.

Amikor 1955-ben megnősültem, akkor a feleségem házába költözködtünk be. A szomszédságban lakott a feleségem mozdonyvezető nagybátyja, ő már az első világháború idején is az volt, látott hát már egy felfordulást. November elsején értesítést kapott több más vasutassal, hogy jelentkeznie kell Újvidéken a vasúton dolgozni. Addig nem kellett, mert fel volt robbantva a híd. Nagyon sürgették, hogy menjenek, több ízben is telefonáltak értük. Más jármű nem lévén, négy vasutas visszakapta az elkobzott kerékpárját, és azzal indultak Újvidékre. Egy magyar nemzetiségű partizán kísérte őket. A mozdonyvezetők: Kalapáti Szilveszter, Mondár József és B. Kiss Misa. Újvidéken a csatornahídnál leállították őket, és a zsinagógába kísérték. Lerakatták velük a biciklit, és átadták őket más öröknek, azok beteretelték őket valami hátulsó ajtón jelentkezni. Odaérve az ajtó magától kinyíltott előttük, amitől meghököltek, de hátulról fegyvert fogtak rájuk. Így be kellett lépniük, ahol minden kérdés nélkül agyba-főbe verték őket. A feleségem nagybátyja elájult, és amikor magához tért, akkor bent volt a zsinagógában, egy halom hasonló állapotban lévő élettelen test között. Kimászott a kupacból, és elbújt a padok között. Neki nagy szerencséje volt, mert a vasúton már várták, és keresték, hova lett. Valahogyan a nyomára jutottak, és mentek érte, hangosan szólították, ekkor előmerészkedett, mert megismerte a hangjáról egyik vasutas társát. Elvitték az állomásra, a vasút orvosa gipszbe tette és bekötözte, két napig ott ápolták sebesült orosz katonákkal együtt. Akkor hazaküldték. Soha többet nem ment a vasútra dolgozni.

Az itteni vészbírák közül ketten még élnek, mindkettő nyugalmazott alezredes. Tudomásom szerint Vilován (Tündéres) 86 személy veszett el ekkor, illetve valamivel később, 1945 januárjában, mégpedig úgy, hogy őket is ki kellett volna telepíteni, de nem voltak hajlandók elhagyni a házukat, hanem szembeszálltak a határozattal. Ekkor valamennyiüket kivégezték. Ezt az adatot velem egy tanonctársam közölte, akivel Versecen együtt jártam iskolába, a neve Miroslav Igić, asztalos szakmát tanult. Később elköltözködött a családjuk onnan a faluból.”

KABOL

(Kovili)

Pápista József

„Kint éltünk édesapámmal a Lotz-tanyán a felszabadulás napjaiban, onnan bekísértek kettőnket Gardinovára (Gardinovci, Dunagárdony). Ott annyira ütöttek-verték bennünket, hogy azt alig lehet elmondani. Egyre csak azt hajtogatták, hogy az igazat mondjuk nekik, de hogy milyen igazságot követeltek, azt nem értettem. Édesapám nem bírta el a kilátásba helyezett további kínzást, és a második éjszaka felakasztotta magát. Engem tovább vertek, ki-be szőlígtattak a zárkából négy-öt éjjelen át, még szuronnal is szurkálták a karomat, aminek a nyomait ma is viselem. Rajtam kívül volt ott még egy ember Budiszaváról, akinek a nevére már nem emlékszem, és egy harmadik, szintén Budiszaváról, annak a neve Keszeg.

A felszabadulásunk utáni egy hétre vittek el, és két hétig tartottak fogva. Akkor érkeztek oda orosz katonák, és azok is hívtak kihallgatásra. Kérdezték tőlem, hány partizánt öltem meg. Mondom, egyet sem. Voltam-e magyar katona? Nem. Az orosz tiszt erre letámadta a fogva tartóimat, és megparancsolta nekik, hogy engedjenek szabadon. El is engedtek, de a faluszélen őrség volt felállítva, és az elfogott. Visszavittek, és azt mondták, hogy majd tolmácskodnom kell, mert mennek a székelyletelepesek közé házkutatást tartani. De bizony nem kellett ott semmit tolmácskodni, mert puskatussal csak betörték a házakba, és ütöttek-verték mindenkit. A nagy zűrzavarban rám nem is figyeltek, s én megszöktem. Később a nagybátyám is oda került a börtönbe, és tőle tudom, hogy Keszeg belehalt a verésbe, édesapám mellé temették el a dögtemetőben.

Kovilon hajtották a magyarokat, jöttek értem is, de én mondtam, hogy nem bírok menni, annyira össze vagyok verve. Ennek ellenére elrendelték, hogy másnapra menjek be a községházára. Bementem, és ott meglátott Savo Stankov. Hozzám fordult, és azt kérdezte:

– Šta ćeš ti ovde? (Mit keresel itt?)

Még azt is mondta, menjek onnan, és ha valaki bántani merészel, csak szóljak neki.

Néhány hét múlva lehetett jelentkezni a petőfistáknál, én december negyedikén jelentkeztem is, és el is mentem velük.

Kovírlól elvittek 15–16 magyart, akiknek nyoma veszett. Úgy tudom, hogy éppen azokat, akik 41-ben kezességet vállaltak a szerbekért. Név szerint emlékszem közülük Horváth Mihály asztalosra és Molnár Andor asztalosra és fakereskedőre, valamint Gajdos Istvánra.”

Az egykori Sajkás-vidék lakosságának nemzetiségi összetétele 1910-től 1981-ig

Helység	Összlakosság			Magyarok			Szerbek		
	1910	1948	1981	1910	1948	1981	1910	1948	1981
Caurog	10180	7928	9231	2730	193	181	7211	7293	8214
Zsablya	7989	6273	8503	1722	100	85	5080	5737	7505
Đurđevo	40838	580	4668	236	78	39	3072	2537	2674
(Sajkásgyörgye)									
Mošorin	3606	3035	2483	406	62	21	3090	2938	2339
(Mozsor)									
Gardinovci	1564	1828	1515	88	28	7	1434	1779	1460
(Dunagárdony)									
Lok	1679	1786	1509	476	399	340	1134	1355	1021
(Sajkásalak)									
Sajkai	3056	2237	3541	102	58	18	1694	2066	3382
(Sajkásszentiván)									
Budiszava	2061	2090	3502	1108	1379	1430	3	577	1707
(Tiszakálmánfalva)									
Vilovo	1241	1221	1089	44	58	69	1152	1149	959
(Tündéres)									
Titel	5785	5650	6227	1858	1336	779	2413	3307	4094
ÖSSZESEN	41999	37056	42268	8770	3691	2897	26283	28738	33355

A fenti táblázat azért tartozik ide, mert a magyar lakosság csökkenése többek között összefüggésben áll mind az első, mind a második világháború utáni sorsukkal. Elsősorban a második után elszenvedett megtorlásokkal és az e megtorlásokból eredő teherrel, a belénk vert büntudattal, azzal a tudattal, hogy mi véres kezű nép vagyunk, amely, lám, kiirtotta itt a Sajkás-vidéken még a szomszédait is, akikkel évszázadokon át békésen

Völkermord

der Tito-Partisanen

1944 - 1948

Dokumentation

Herausgeber
Österreichische Historiker - Arbeitsgemeinschaft
für Kärnten und Steiermark, Graz
1990

*Német dokumentumgyűjtemény a felszabadulást
követő vértörésekről*

együtt élt. Hogy ez a békés együttélés időnként milyen véres megtorlásokba torkollott, arról említés történt már a Zentáról szóló részben. Itt még csupán annyit, hogy a magyar, illetve a jugoszláv királyság idején erőszakos beolvasztási politika folyt; részben meghirdetett elv volt ez abban az időben. Azóta azonban általában a nemzeti türelmet hirdetik ezen a tájon, különösen a második világháború utáni időben, de hogy a valóságban mi folyt, arról a számok szólnak a legbeszédesebben, hiszen a Sajkás-vidéken 1910-től 1981-ig, amíg az itteni lakosság összlétszáma szinte nem is változik, addig a magyaroké majdnem pontosan az egyharmadára csökkent. A csökkenés a második világháború után sokkal erősebb volt, mint a két háború közötti időben, amikor is a régi Jugoszlávia olyan erőszakos módszerekhez is folyamodott, mint a hírhedt névelemzés, a magyarság nyelvhasználatának szigorú tilalma a közhivatalokban stb.

Vagy van más magyarázata is e magyarányú csökkenésnek?

Az egykori Sajkás-vidékről tudni kell még azt is, hogy 1941-től, a magyar hadsereg bevonulásától a hírhedt razzia megrendezéséig itt csakugyan erős fegyveres ellenállás szerveződött a magyar hatósággal szemben, s az ellenállók között magyarok is voltak. Példa rá a sokat emlegetett Molnár Gyula, aki

maga is az elsők között esett el az ellenállók és a magyar fegyveres erők közötti harcban. A korábbiakban már megemlíttettük dr. Juhász Gézának azt a levelét, amelyben leírta, hogy egy csurogi zsidó ellenálló közlése szerint a Sajkás-vidéki megtorlásra maga Tito adott engedélyt a sértett helyi lakosságnak. Ha így volt, akkor Tito nagyon elszámította magát. Valószínű, hogy ezzel akarta megnyerni az itteni szerbek rokonszenvét, ám hiába, mert az 1945-ös választásokon, amikor az volt a tét, hogy királyság vagy köztársaság, Zsablyán a királypártiak győztek. Kevés példa volt erre az egész országban is, nemhogy Vajdaságban. Ide tartozik az is, hogy a közeli Szenttamáson is voltak megtorlások 1944-ben, s ott is a királyt támogatták. Az ottani megtorlásról, sajnos, nem állnak rendelkezésünkre adatok.

